

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
RESİM
ANASANAT DALI**

**EKSPRESYONİST SANAT AKIMININ RESİM VE MEKÂN BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ**

Okan GÖKDAL

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sadettin SARI

ISPARTA, 2021

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANATDALI

Bu tez/...../..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

DANIŞMAN
ÜYE
ÜYE

Ünvanı, Adı Soyadı
Ünvanı, Adı Soyadı
Ünvanı, Adı Soyadı

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza ve Mühür

.....

SDÜ Güzel Sanatlar Enstitü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.

Proje No:

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları aldığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (01/07/2021).

Okan GÖKDAL

İmza

XXXXXXXXXX

ÖNSÖZ

Bu çalışmada resim ve mekân kavramları arasındaki ilişki ve ekspresyonist sanat akımında yapılan resimlerdeki mekân olgusu incelenmiştir.

Tez çalışmam sırasında benden, değerli bilgi ve birikimlerini esirgemeyen eğitimci ve sanatçı kimliği ile bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Sadettin Sarı'ya teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Akademik alanda çalışma yapmam konusunda beni her zaman destekleyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Okan GÖKDAL

Isparta, 2021

ÖZET
EKSPRESYONİST SANAT AKIMININ RESİM ve MEKÂN BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ

Okan GÖKDAL

Süleyman Demirel Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı,
Yüksek Lisans Tezi
Yıl: 2021 Sayfa:77

Danışman: Prof. Dr. Sadettin SARI

Resim uzun yıllardır bir varoluş şeklidir, duyguların ve düşüncenin ortaya çıkmasıyla oluşan bir bütündür. Bazen bir hayalin gerçekleşmesi bazen de bir gerçeğin hayal dünyasına taşınmasıdır.

Mekân, mimari bir kavram olmasına rağmen tüm duyu organlarıyla algılayabildiğimiz, resim sanatındaki örnekleri ve geçmişten günümüze birçok gelişimle değişime uğrayarak toplumun vazgeçilemez bir unsuru olmuştur. Mekân kavramının içerisinde yer alan temel öğelerin ve mekânı etkileyen temel faktörlerin uğradığı değişimler, mekânın tanımlanması, kavranması ve anlamlandırılması karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde farklılaşan toplum şartları ve bu şartların sanata olan etkisiyle mekân ve resim birbirini etkilemiştir. İnsanlar bir resme baktığında ilk başta bütünü, daha sonra da bu bütünün oluşmasını sağlayan öğeleri görürler. Mekân da birçok resimde kullanılan öğelerden biridir. Mekân kavramı insanların yaşam alanı ve sanatsal akımlar gibi pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Ekspresyonist sanat akımında sanatçıların amacı, kişilerin çevrelerinde olup bitenleri algılamasıyla düşüncenin, ruhsal ve duygusal olarak ifade edilmesidir. Ekspresyonist resimlerde renkler genellikle çarpıcı ve dikkat çekici olurken figürler sanatçının duygularıyla deforme edilip farklı bir biçimde ifade edilir. Bu resimlerde mekân kavramı, figür ve nesnelerin arkasında kalsa da resimde bütünü oluşturan önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle resim kavramı, mekân kavramı ve ekspresyonizm kavramlarının tanımı yapılmıştır. Resim ve mekân arasındaki ilişki incelenmiş ekspresyonizm sanat akımındaki dünyanın önde gelen sanatçılarından çalışmalarından örnekler verilip resimlerde oluşturulan mekânlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Resim, Mekân, Sanat, Ekspresyonizm, Mimari

ABSTRACT
EXAMINATION OF THE EXPRESSIONIST ART STREAM IN THE
CONTEXT OF PAINTING and SPACE

Okan GÖKDAL

Suleyman Demirel University
Institute of FineArts, Painting Department,
MA Thesis

Year:2021, Page:77

Supervisor: Prof. Dr. Sadettin SARI

Painting has been a form of existence for many years, a whole formed by the emergence of emotions and thought. Sometimes it's a dream, sometimes it's a reality which moved into a dream world.

Although the place is an architectural concept, what we can perceive with all sensations has been an indispensable element of society, changing developments from the past to the present. The fundamental elements of the concept of space and the factors affecting the place are changing, defining, grasping and making sense of the place.

With the diversifying social conditions today and the influence of these conditions on art, space and painting influenced each other. When people look at a picture, they see the whole in the first, then the elements that happens on. The place is also one of the items used in many pictures. The concept of space comes out in many areas, such as people's habitat and artistic currents.

The artists aim is express thought, spiritually and emotionally, through people's perception of what is happening around. In expressionist paintings, colors are often striking and remarkable, figures are distorted by the artist's emotions and expressed in a different form. The concept of space of paintings remains behind figures and objects, but which is an important place makes up the whole.

This study primarily defined the concept of painting, space and expressionism. The relationship between painting and space has been studied and given examples of the world's leading artists in the art stream, and examined spaces.

Key Words: Painting, Space, Art, Expressionism, Architecture

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ŞEKİLLER (GÖRSEL/FOTOĞRAF/HARİTA/ÇİZELGE vb.) DİZİN	vi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. RESİM ve MEKÂN.....	3
1.1. Resim Kavramı	3
1.2. Ekspresyonizm Sanat Akımında Renk ve Perspektif	7
1.3. Mekân Kavramı.....	11
1.4. Resim ve Mekân Arasındaki İlişki.....	13
1.5. Resimde Mekân Türleri.....	19
1.5.1. Açık Mekân.....	19
1.5.2. Kapalı Mekân	21
1.5.3. Doğal Mekân.....	22
1.5.4. Yapay Mekân.....	23
1.5.5. Kavramsal Mekân.....	25

II. BÖLÜM

2. EKSPRESYONİZM SANAT AKIMI	26
2.1. Ekspresyonizmin Doğuşu.....	26
2.2. Ekspresyonizm Kavramı.....	28
2.2.1. Die Brücke (Köprü) Topluluğu.....	35
2.2.2. Der Blaue Reiter (Mavi Süvari) Topluluğu	40

III. BÖLÜM

3. EKSPRESYONİST SANATÇILAR ve ESERLERİ	43
3.1. Ekspresyonizm Sanat Akımının Önemli Temsilcileri ve Eserleri.....	43
3.1.1. Ernst Ludwig Kirchner	43
3.1.2. Wassily Kandinsky.....	45
3.1.3. Franz Marc	46
3.1.4. Emil Nolde	48
3.1.5. Edvard Munch.....	49
3.2. Mekân Kullanılan Ekspresyonist Eserler	50

IV. BÖLÜM

4.	KİŞİSEL UYGULAMALAR.....	56
5.	DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	68
	KAYNAKÇA	70

ŞEKİLLER (GÖRSEL/FOTOĞRAF/HARİTA/ÇİZELGE vb.) DİZİN

Görsel 1. Magura Mağarası, Bulgaristan.

Görsel 2. Altamira Mağara Resmi, Cantabria, İspanya.

Görsel 3. Chauvet Mağarası, Fransa.

Görsel 4. Ubirr Kaya Resmi, Avustralya.

Görsel 5. Sainte-Victoire Dağı, Fransa.

Görsel 6. Paul Cézanne, Sainte-Victoire Dağı, 1902-1904, Tuval üzerine yağlı boya, 73 x 91,9 cm, Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, ABD.

Görsel 7. Perspektif Çizim Örneği-1.

Görsel 8. Perspektif Çizim Örneği-2.

Görsel 9. Abraham Bösse, Les Perspectiveurs, 1648, Levha Üzerine Baskı, 130x85 cm.

Görsel 10. İlk Mekân Oluşumları.

Görsel 11. Piet Mondrian, Trafalgar Meydanı, 1939-43, Yağlıboya, 145x120 cm.

Görsel 12. Mimaride Kullanılan Örnek.

Görsel 13. Wassily Kandinsky, Transverse Line, 1923, Yağlıboya, 140x200 cm, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen, Dusseldorf.

Görsel 14. Kunstevo Plaza, 2013, Moskova.

Görsel 15. Kaymakkapı Meydanı, Isparta.

Görsel 16. Jean-François Millet, Başak Toplayan Kadınlar, 1857, Yağlıboya, 83,5x110 cm, Musee d'Orsay, Fransa.

Görsel 17. Vincent Van Gogh, Arles'te Yatak Odası, 1888, Yağlıboya, 72x90 cm, Van Gogh Müzesi Amsterdam.

Görsel 18. Yazılı Kanyon, Isparta.

Görsel 19. Claude Monet, İzlenim, Gün Doğumu, 1872, Yağlıboya, 48x63 cm, Musee Marmottan Monet France.

Görsel 20. Robert Smithson, Spiral Jetty, Toprak, 1970, 457x4.5 m, Büyük Tuz Gölü, Utah, ABD.

Görsel 21. Yapay Mekân Örneği.

Görsel 22. Wassily Kandinsky, Moscow Red Square, 1916, 52x50 cm, Yağlıboya, Moskova Devlet Tretyakov Galerisi, Rusya.

Görsel 23. Edvard Munch, Çılgılık, 1893, 84x66 cm, Yağlıboya, Ulusal Galeri, Oslo.

Görsel 24. James Ensor, Entrika, 1890, Yağlıboya, 90x149 cm, Royal Museum of Fine Arts Antwerp.

Görsel 25. Ernst Ludwig Kirchner, Sokak Berlin, 1913, MoMA Gallery, ABD.

- Görsel 26. Emil Nolde, Heyecanlı İnsanlar, 1913, Yağlıboya, 102x76cm, The Museum of The Nolde Foundation and The Ada And Emil Nolde, Neuckirchen.
- Görsel 27. Max Beckmann, Gece, 1918-19, Yağlıboya, 153x133 cm, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen.
- Görsel 28. Wassily Kandinsky, Doğaçlama 3, 1909, Yağlıboya, 130x94 cm, Musée National D'art Moderne, Paris.
- Görsel 29. Erich Heckel, Masada İki Adam, 1912, 97x120 cm, Yağlıboya, Sanat Müzesi Hamburg, Almanya.
- Görsel 30. E.L. Kirchner, Manifest Die Brücke, 1906.
- Görsel 31. Ernst Ludwig Kirchner, Die Brücke Afiş, Ağaç Oyma, 1913.
- Görsel 32. Ernst Luowit Kirchner, Die Brücke Ressamları, 1926, 168x126 cm, Wallraf-Richartz-Museum, Köln.
- Görsel 33. Max Pechstein, Oturan Kız, Yağlıboya, 1910, 80x70 cm, Moritzburg.
- Görsel 34. Otto Müller, Sevgililer, Tempera, 1919, 80x70 cm, Museum der Bildenden Kunste, Leipzig, Germany.
- Görsel 35. Wassily Kandinsky, Almanak Kapağı, 1911, 28x22 cm, Kâğıt Üzerine Suluboya ve Hint Mürekkebi, Städtische Galerie im Lenbachhaus Münih.
- Görsel 36. Franz Marc, Mavi Atlar Kulesi, 1913, 200x130 cm, Yağlıboya, National Gallery, Berlin.
- Görsel 37. Wassily Kandinsky, Mavi Süvari, 1903, 52x54 cm, Yağlıboya, Die Privatsammlung, Zürich.
- Görsel 38. Ernst Ludwig Kirchner, Otoportre, 1937, 47,5x34 cm, Tebeşir.
- Görsel 39. Ernst Ludwig Kirchner, Berlin Street Scene, 1913, 121x95 cm, Yağlıboya.
- Görsel 40. Gabriele Münter, Wassily Kandinsky'nin Portresi.
- Görsel 41. Wassily Kandinsky, Moskova 1, 1916, 49,5x51,5 cm, Yağlıboya, Tretyakov Galerisi, Moskova, Rusya.
- Görsel 42. August Macke, Franz Marc Portresi.
- Görsel 43. Franz Marc, Hayvanların Kaderi, 1913, 196x266 cm, Yağlıboya, Kunstmuseum, Basel, İsviçre.
- Görsel 44. Emil Nolde, Otoportre, 1917, 83,5x65 cm, Yağlıboya.
- Görsel 45. Emil Nolde, The Last Supper, 1909, 86x107 cm, Yağlıboya, National Gallery of Denmark (Statens Museum for Kunst), Kopenhag, Danimarka.
- Görsel 46. Edvard Munch.
- Görsel 47. Edvard Munch, Kaygı, 1894, Yağlıboya, The Munch Museum, Oslo.
- Görsel 48. Karl Schmidt-Rottluff, Gece Vakti Evler, 1912, Yağlıboya, 95x87 cm, MoMA Gallery, ABD.

- Görsel 49. Ernst Ludwig Kirchner, Nollendorfplatz, 1912, 69x60 cm, Yağlıboya, Stiftung Stadtmuseum Berlin.
- Görsel 50. Wassily Kandinsky, Murnau, Landschaft Mit Grünem Haus, 1909.
- Görsel 51. James Ensor, Korkunç Yemek, 1896, 76x93 cm, Karışık Teknik, MoMA Gallery ABD.
- Görsel 52. Paul Klee, Tapınak Bahçeleri, 1920, 23,8x30,2 cm, Guaj Boya-Mürekkep, The Met Museum.
- Görsel 53. Edvard Munch, Veranda Önündeki Model, 1942, 117x95,5 cm, Yağlıboya, Munch Müzesi Oslo.
- Görsel 54. August Macke, St. Germain'de Kır Evi Terası, 1914, 28x22 cm, Suluboya.
- Görsel 55. Otto Mueller, Moritzburg Gölü Kıyısında Oturanlar, 110x89,5 cm, 1912, Lehmbruck Müzesi Almanya.
- Görsel 56. Max Pechstein, Interieur, 1922, 91x119 cm, Yağlıboya.
- Görsel 57. Erich Heckel, Uzanmış Kız, 1909, 96x120 cm, Yağlıboya, Staatsgalerie Moderner Kunst Münih.
- Görsel 58. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 1, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 59. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 2, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 60. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 3, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 61. Okan Gökdağ, Palmiyeler, 2019, 100x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 62. Okan Gökdağ, Üniversite, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 63. Okan Gökdağ, Kilise Kafası, 2019, 100x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 64. Okan Gökdağ, Kilise Kafası, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 65. Okan Gökdağ, Yalnız Sanat, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 66. Okan Gökdağ, Hasta Sanat, 2019, 100x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 67. Okan Gökdağ, Gri Oda, 2020, 50x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 68. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 4, 2020, 100x50 cm, Yağlıboya.
- Görsel 69. Okan Gökdağ, Vitrin, 2020, 100x70 cm, Yağlıboya.
- Görsel 70. Okan Gökdağ, Atölye, 2020, 100x100 cm, Yağlıboya.
- Görsel 71. Okan Gökdağ, Mekân, 2020, 100x100 cm, Yağlıboya.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

ABD

FBE

GSE

MoMA

SBE

TDK

Y.Y.

Açıklamalar

Amerika Birleşik Devletleri

Fen Bilimleri Enstitüsü

Güzel Sanatlar Enstitüsü

Museum Of Modern Art

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dil Kurumu

Yüzyıl

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı ekspresyonist sanat akımının resim ve mekân bağlamında incelenmesidir.

Araştırmanın birinci bölümünde resim ve mekân kavramlarının tanımlarına ve birbirleriyle olan ilişkilerine yer verilirken; ikinci bölümünde ekspresyonist sanat akımının tarihi, ekspresyonizmin tanımı ve bu alanda çalışmalar yapan topluluklara değinilirken; üçüncü bölümde de ekspresyonizm sanat akımında önemli eserler vermiş sanatçılarla birlikte eserlerini bir “mekân” üzerinde ifade eden sanatçıların ekspresyonist çalışmalardan bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde tez konumuyla ilgili kişisel çalışmalarım yer almaktadır. Araştırmanın son bölümünde ise sonuç ve değerlendirme kısmı bulunmaktadır.

Araştırmanın ilk bölümünde yer alan resim kavramının, tarihte mağara duvarlarına yapılan ilk çizim örneklerinden başlayarak günümüze kadar olan gelişimi ve değişimi yazılı ve görsel bir şekilde ifade edilmiştir. Bu anlatım resim yapımında önemli bir yere sahip olan renk unsurunun ve çeşitli mekân çizimlerinde temel kurallardan biri olan perspektif tekniğinin tanımlarıyla devam etmektedir.

İnsanların uzun yıllar öncesinde kendilerini ifade etmek için kullandıkları bir yöntem olan ve yaşanan dönemdeki olay ve nesneleri görsel bir hale getirerek yansıtan resim sanatı, tarihte yaşanan ve yapılan önemli mekânları insanlara gösteren bir ifade aracı olmuştur.

Yapılan resimlerde mekânın anlatımı sanatçının yaşadığı toplumun kültürü ve sanatçının sanata yönelik fikirleriyle birlikte değişiklikler göstermektedir. Resim tarihi boyunca mekân resimleri ilk zamanlarda tek boyutlu, derinliği ve hacmi olmayan çizimlerle gösterilmiştir. İlerleyen zamanlarda ise perspektif tekniğinin bulunması ve geliştirilmesiyle birlikte mekân resimleri daha gerçekçi ve üç boyutlu hal almıştır. Bu teknik ve uygun renk kullanımlarıyla birlikte ortaya önemli eserler çıkmıştır.

Ressamlar geçmişteki tüm insanlarda olduğu gibi bir mekân ve kendilerine ait bir alanları olmasını istemişlerdir. Bazıları bir atölye bazıları ise otel odalarında kendilerine ait bir mekân oluşturmuşlardır. Yapılan bu alanlarda sanatçılar

kendilerini birazda olsa dış dünyadan uzaklaştırıp içlerinde yaşadıkları çeşitli duyguları eserlerinde ifade etmişlerdir.

Ekspresyonizm 20. yüzyılda özellikle birinci dünya savaşının yaşandığı zamanlarda, Avrupa ülkelerin yarattığı kaos ve çatışma ortamında Alman gençlerinin haykırışı ve isyanı olarak ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda dönemin genç ressamlarının dış dünyada olanlarla içlerinde yaşadıkları duyguları en iyi aktarabildikleri sanat akımı olan ekspresyonizm sanatçının çevrede olup bitenden uzaklaşarak kendi iç dünyasına dönerek özgürce resim yapmasını sağlamıştır. Ekspresyonist sanatçıların en önemli özelliklerinden biri de o dönemde yaşayan insanların inançlarının ve duygularının dışavurumlarında yardımcı olmasıdır. Bir sanat akımı olarak tanınan ekspresyonizm zamanla insanlar tarafından benimsenerek herkesin özgün ve özgür bir şekilde hislerini eserlerine aktardıkları bir yöntem haline gelmiştir.

Geçmişten günümüze resim, mekân ve ekspresyonizm kavramları arasında her zaman mutlak bir bağ bulunmaktadır. Bu araştırmada da bu kavramların aralarındaki bağlantı ekspresyonist mekân resimleri örnekleri ile anlatılmıştır.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise araştırma sonucunda elde edilen tüm bilgiler yorumlanarak genel bir sonuca ulaşılmıştır.

I. BÖLÜM

1. RESİM ve MEKÂN

1.1. Resim Kavramı

Resim sanatının tarihine bakacak olursak; resim insanın varoluşundan bu yana çok eski dönemlerden gelen bir ifade etme şeklidir. Tarihin ilk zamanlarında iletişim kurma amacıyla yapılan resim; ilk insanların yaşadıkları olayları, gördükleri nesneleri ve olayları mağaraya taşlara ve kayalara şekiller çizmesiyle anlatma ve anlama biçimi olarak tarihte kurulan ilk iletişim yöntemlerinden biri olduğu bilinmektedir (Mant, 2014:114).

Türk Dil Kurumu Sözlüğündeki tanımına göre resim; tabiatta bulunan canlı ve cansız tüm varlıkların, fırça, boya, kalem gibi materyallerle kâğıt, tuval vb. gibi düz yüzeylere yansıtılmasıdır (www.tdk.gov.tr, [05.12.2020]).

Geçmişten günümüze araştırmacılar resim hakkında çeşitli tanımlamalar yapmıştır. Yapılan tanımlamaların çoğu birbirine benzemezken bazılarının ise aynı görüş birliğinde olduğu görülmüştür. Bu alanda yazılan eserlerde ortaya çıkan farklılıkları bir araya getiren ortak fikirler bulunmaktadır. Bu anlatım şekilleri dört bölüm halinde bir araya getirilmiştir. Bunlar; insan, tabiat, hareket, hedef ve olgulardır (Şahin, 2016:77).

İnsan: Yetenek, hayal gücü, duygu, düşünce gibi unsurları bulundurmaktadır.

Tabiat: Hacim, çizgi, renk ve ışık gibi unsurları bulundurmaktadır.

Hareket: İfade etmek, yapmak, oynamak gibi unsurları bulundurmaktadır.

Hedef ve Olgular: İmge, eser, estetik, gerçeklik gibi unsurları bulundurmaktadır.

Tarihin bilinen en eski zamanlarında ilk insanlar yaşadıkları olayları, toplum çevre ve kültürlerini ifade etmek için kullandıkları resim tekniğinde çoğunluğu av sahneleri, hayvan sembolleri gibi çizimler yapmışlardır. Dünyanın birçok yerindeki mağaralarda bu resimler görülmektedir.

Görsel 1. Magura Mağarası, Bulgaristan.

Ülkedeki en büyük mağaralardan biri olan Magura Mağarası Bulgaristan'ın kuzeybatısında yer almaktadır ve mağarayı önemli kılan bir diğer unsur ise duvarlarında 4000 ve 8000 yıllarından kaldığı tahmin edilen yazı ve resimler bulunmaktadır. Resimlerin ilginç yanı yarasa dışkısı kullanılarak yapılmış olmasıdır. Ayrıca bu yöntemle yüzlerce insan figürü ile birlikte avcılık yapan insanlar resmedilmiştir. Magura Mağarasındaki resimlerde genel olarak avcılık yapan ve dans eden insanlar ile birçok hayvan türü tasvir edilmiştir (www.arkeofili.com, [05.12.2020]).

Görsel 2. Altamira Mağara Resmi (M.Ö. 15.000), Cantabria, İspanya.

Çok renkli çizimlerin bulunduğu Altamira Mağarası'nda birçok hayvan figürleri bulunmaktadır.

Görsel 3. Chauvet Mağarası, Fransa.

Yapımı 30.000 yıl öncesine dayandığı düşünülen Chauvet Mağarasındaki resimler bilinen en erken insanlar tarafından yapıldığı düşünülmektedir (www.arkeofili.com, [06.12.2020]).

Görsel 4. Ubirr Kaya Resmi, M.Ö. 40.000, Kaya Üstüne Pigment, Avustralya.

Avustralya'nın kuzeyinde Kakadu Ulusal Parkı'nda bulunan, kaya üzerine yapılan resimlerde nesli tükenmiş hayvanlar ve hareketli insan çizimleri bulunmaktadır (Farthing, 2014:16).

Tarih öncesi çağlarda zorlu şartlar altında yaşayan insanların yaşadıkları hayatın yansımalarını bulundukları alanlardaki mağaralara, tapınaklara ve taşlara çizdikleri görsellerle varlıklarını ve yaşadıkları toplum ve çevreyi anlatmaya çalışarak öldükten sonra da var olduklarını göstermek isteyip kimi zamanda yaptıkları bu resimlerle kendilerinin korunduğunu düşünmüşlerdir (Karakaş, 2013:3).

Dünyaca ünlü ressamların ve yazarların resim tanımları şu şekilde olmuştur:

“Bir kişi elleriyle değil beyniyle resim yapar”, Michelangelo

“Resim benden daha güçlüdür. Bana dilediği her şeyi yaptırabilir”, Pablo Picasso.

“Resim var olmanın bir yoludur”, Jackson Pollock.

“Bir resim aracılığıyla tüm dünyayı görebiliriz”, Hans Hofmann.

“Resim, zamanın ve görülebilir olanın, bir çift halinde birlikte oluşturduklarını bize anımsatan sanattır”, John Berger (Keser, 2009:278-279).

Bir ifade etme aracı olarak mağara duvarlarına yapılan resimler ve çizimler günümüz resim sanatının temellerini oluşturmuştur.

Resim yapan kişiler arttıkça gelişen bu alan için insanlarda farklı ve yeni yollar arama çalışmaları başladı ve yeni resim çeşitleri ortaya çıktı. Oluşan bu çeşitlere genellikle janr adı verilmiştir, günlük hayattan oluşan çizimler buna verilebilecek en güzel örnektir. Bu alanda genellikle tarihi anlatan sahneler, hayvan şekilleri, peyzaj çizimleri ve insan suretleri resmedilmiştir (Barnard, 2010:200).

Resim yaparken uzun yıllar aynı araç gereçler kullanılmıştır. İnsanların birbirleriyle etkileşimleri arttıkça resim ve sanat üzerine yeni fikirler geliştirerek resmin gelişimine katkıda bulunulmuştur. Her alanda oluşan gelişmeler, düzenlemeler ve yenilikler toplum tarafından var olanın bozulacağına karşı olumsuz tepkiler alsa da yeni yöntem ve tekniklerin getirdiği düzen zamanla eskiden olan düzenin yerine geçmiştir. Resim yapan kişi yaptığı resimlerde ne kadar çok yenilik yaparsa eseri o kadar insanların hafızasında yer alır (Ersoy, 2016:15).

Resim sanatının gelişmesiyle birlikte devlet yöneticileri ve soylu aileler portrelerini ve kendilerine ait olan mülklerin resimlerini yaptırmaya başlamışlardır. Yapılan bu resimler çevre tarafından resim yaptıran kişinin zenginliğini gösteren bir unsur haline gelmiştir. Yapılan bu çalışmaların ardından resimde natürmort ve peyzaj çizimleri de gelişmeye başlamıştır.

İnsanların portre, manzara, doğal ve yapay nesnelerle temsili resimler yapmasıyla ülkelerde yaşanan reformlar ve devrimler sayesinde toplamlarda resim kültürü daha kalıcı ve bilinir hale gelmiştir. Özellikle Avrupa’da panel ve tahta yüzey üzerine yapılan resimlerle birlikte kiliselerde yapılan freskler hem dini hem de mimari açıdan insanlarda resme karşı yeni bir bakış açısı oluşturmuştur (Barnard, 2010:198-199).

Toplumlarda yaygınlaşan sanat çalışmalarıyla birlikte insanlarda resme karşı farklı bir bakış açısı oluşmuştur. Resim ve çizim dersleri almaya başlayan insanların çalışma alanlarıyla birlikte el becerilerinin ve bakış açılarının değiştiği düşünülmektedir (San, 2010:59).

1.2. Ekspresyonizm Sanat Akımında Renk ve Perspektif

Resmin temel unsurlarından biri olan rengin ışık ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Yapılan renkli çizimlerin ilkinin mağara duvarlarında görmek mümkündür. Çizimlerin hangi amaçlarla yapıldığı tartışılan mağara resimlerinin en büyük özelliklerinden biri de sadece çizim halinde değil insanların tabiattan elde ettikleri boyalarla çizimlerini renklendirmeleridir. Bu sayede kendi hislerini renklerle de anlatmayı başarmışlardır (Çağlayan, 2018:23).

Rengin insanlardaki etkisi üzerine yapılan araştırmalarda renk türlerinin insanlarda oluşturduğu çeşitli etkenler ortaya çıkmıştır. Beyaz temizliği ve aydınlığı, siyah karanlığı ve gücü, kırmızı kullanıldığı yere göre korku veya heyecanı, sarı neşe ve enerjiyi, altın sarısı gösteriş ve zenginliği, mavi sonsuzluğu ve sakinliği, yeşil ise doğayı ve sakinliği hissettirmektedir (Manav, 2015:23). Resim belirli kalıplardan çıktıktan sonra toplumların kültürlerini de yansıtmaya başlamıştır. Ressam artık bulunduğu toplumun önemli bir parçası haline gelmiştir. Resim artık milletler için inançları, lisanları ve adetleri kadar değerli bir hal almıştır. Yapılan toplumsal ve kişisel resimlerle tüm insanların dikkati çekilmeye başlanmıştır (Şahin, 2006:80-81).

Ressam yaptığı resmin içeriğini yaşadığı toplumdan ve tabiattan oluşturur. Bu konuları kullanarak iki farklı şekilde resim yapabilir. Biri düşlerinde kurduğu fikirleri ve düşünceleri kullanarak hissettiklerini uyumlu bir şekilde yansıtmaları diğeri ise görüneni kendi yorumlamasıdır. Örneğin kişinin gördüğü tabiat veya bir nesne ile o nesne ile tabiatı resmetmesi aynı şey değildir bu resmin sanatsal bir güzelliğı bulunmaktadır (Ersoy, 2016:18).

Görsel 5. Sainte-Victoire Dağı, (Fransa).

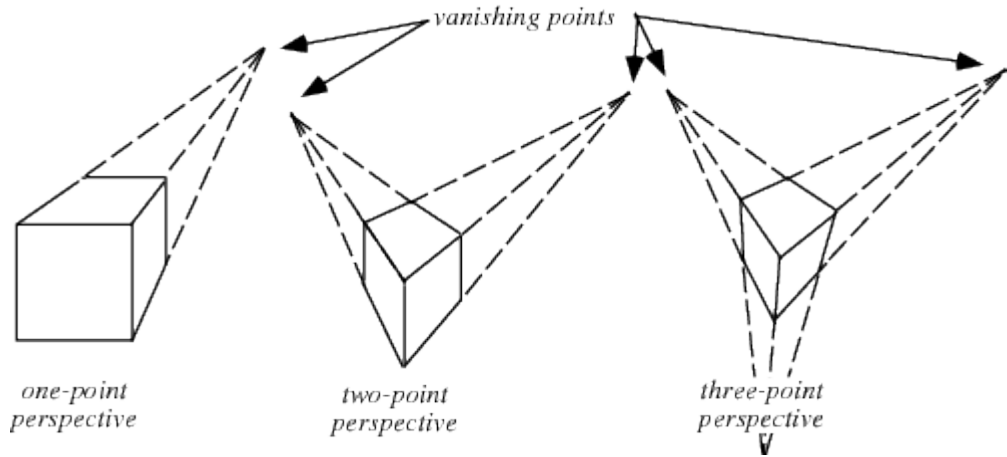
Görsel 6. Paul Cézanne, Sainte-Victoire Dağı, 1902-1904, Tuval üzerine yağlı boya, 73x91,9 cm, Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, ABD.

Resmin diğer önemli unsurlarından biri olan perspektif tekniği resimdeki en temel bilgilerden biridir. Bir objeye, açık veya kapalı bir alana tek açıdan bakıldığında iki boyutlu bir hali görülür fakat yan alanlardan incelendiğinde ise iki boyut şeklinde görünen görüntü üç boyutlu hale gelmektedir (Seçmen, 2020:44).

Perspektif resim çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Batı kültüründe Rönesans hareketiyle başlayan çalışmalar sonucunda perspektif resimde vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Bu teknikle birlikte ön- arka, yakın-uzak gibi kavramlarının kullanıldığı resimlerde algılamak daha kolay bir hal almıştır (Ersoy, 2016:25).

Perspektif tekniği resimlerde oluşturulan nesne ve figürlerin ebatlarıyla çizimdeki unsurların bakış açımıza ne kadar mesafede olduğunun kavranmasını sağlar (Özdemir, 1999:69).

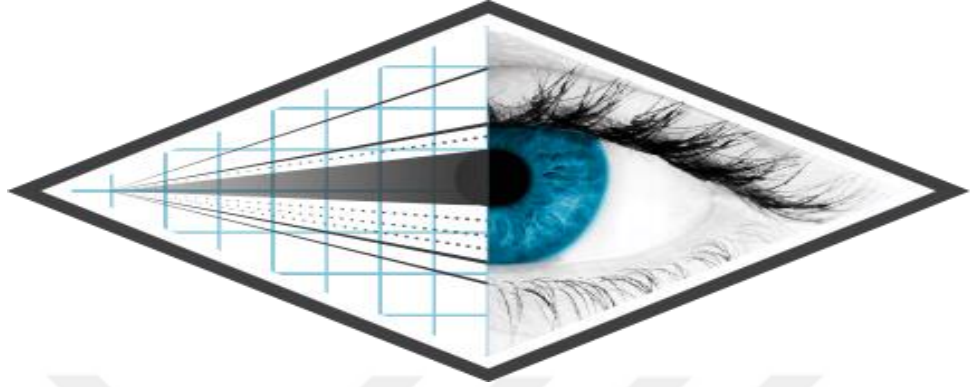
Resmin türleri arttıkça zamanla gelişmeler yaşanmıştır ortadan kalkan zaman kavramıyla oluşan eksiklik perspektif tekniğinin kullanılmasıyla mekân olgusunun nesne ve figürlü resimlere eklenmesiyle tamamlanmıştır. Ressamlar tek portre veya nesne çiziminin arkasına mekânı da eklemiş bununla birlikte mekân resimdeki temel unsurlardan biri haline gelmiştir (Schelling, 2017:211-214).

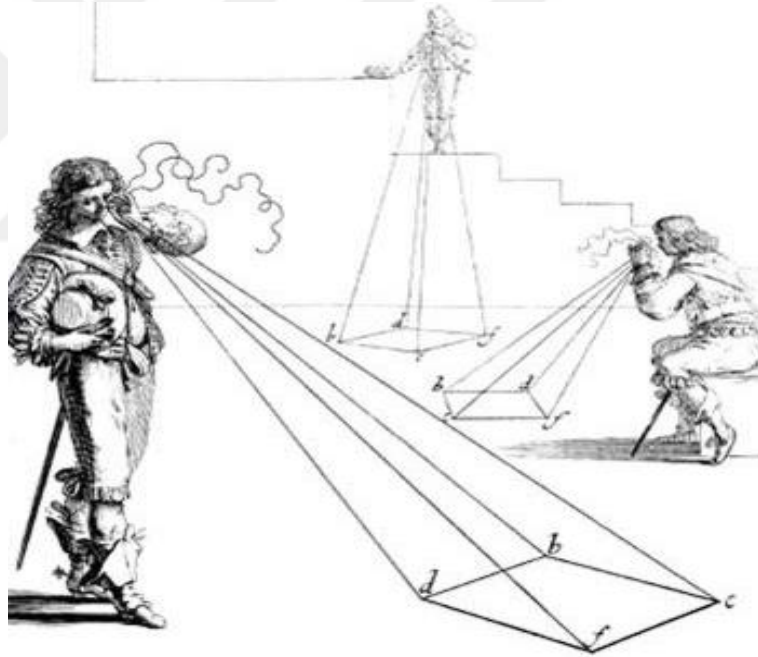
Görsel 7. Perspektif Çizim Örneği-1.

Perspektif tekniğinin bulunması ve üzerine yapılan çalışmalarla birlikte perspektif, resimde bir çizim tekniği olarak kullanılmasıyla mimari alanlarda da mekân çizimlerinde kullanımı başlamıştır. Tek kaçış, çift kaçış ve üç kaçış gibi çizim çeşitleri vardır.

Çeşitli perspektif çizim teknikleriyle birlikte insanların mekân çizimlerine karşı ilgileri oluşmuş ve bu alanda çalışmalar geliştirilmiştir.

Görsel 8. Perspektif Çizim Örneği-2.

Görsel 9. Abraham Bösse, Les Perspectiveurs, 1648, Levha Üzerine Baskı, 130x85 cm.

Bulunan perspektif çizim teknikleriyle insanlar yapılan resimlerle birlikte hayatın her alanında perspektifin olduğunu ve bu düzenin işlevselliğiyle birlikte bireylerin çevreye karşı bakış açıları ve görme biçimlerinde değişiklikler meydana geldiği fark edilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte ekspresyonist mekân resimleri önem kazanmıştır.

1.3. Mekân Kavramı

Mekân kavramının birçok anlamı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre mekânın 3 tanımı vardır: 1. Ev, yurt, 2. Yer, bulunulan yer. 3. Gök bilimi, eskimiş, uzay şeklinde ifade edilmiştir (www.tdk.gov.tr, [14.12.2020]).

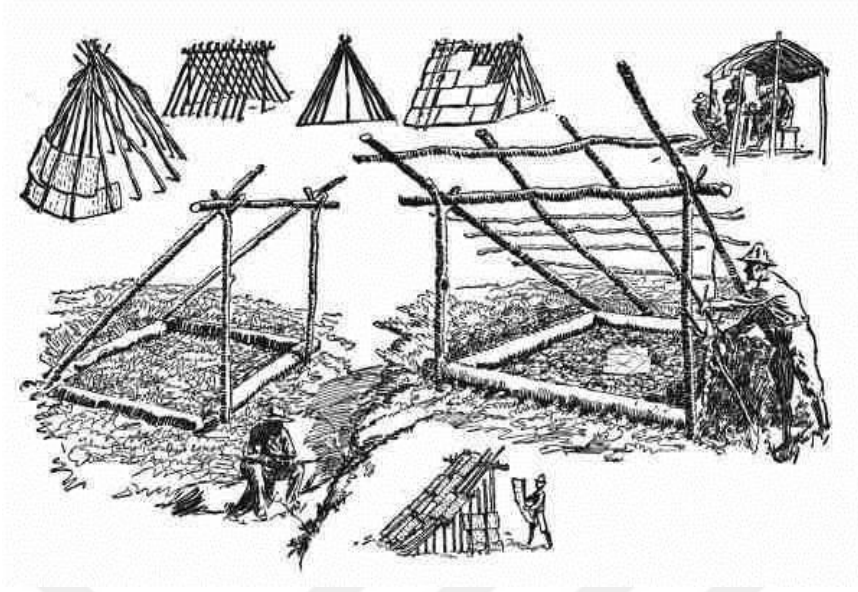
Sanat sözlüğünde bulunan mekân kavramı tanımı ise şu şekildedir: “1. Uzayın insan eliyle sınırlandırılmış parçası, 2. Bir kimsenin, bir şeyin bulunduğu, bir eylemin gerçekleştiği yer, şeklinde tanımlanmıştır” (Keser, 2009:210).

Bir başka tanımla mekân insanları dış çevreden uzaklaştırıp işlerini ve ihtiyaçlarını daha kolay halletmelerine yarayan, belirli kalıplarla oluşturulan boşluktur (Hasol, 1993:305).

Mekân kavramı en sade şekilde ifade edilecek olursa, mekân uzayın (boşluğun) belirli alanlarla kısıtlanmış bir bölümüdür. İhtiyaçlar doğrultusunda oluşan bu kavram insanların bir alan içerisinde yaşamını sürdüreceği ve çeşitli aktiviteler yapabileceği bir alandır (Alamdari, 2012:6).

Mimari bir kavram olarak algılanan mekân, ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulan alanların düzenlenip çeşitlendirilmesiyle birlikte önemli bir hal almıştır. Geçmişte insanların hayatta ve güvende kalmak için yaptıkları mekânların günümüzde önemli yapılarının oluşmasında önemli bir katkısı bulunmaktadır.

İnsanların en temel gereksinimlerinden biri olan barınma, mekânın ortaya çıkmasındaki önemli faktörlerden biridir. Tarih öncesi zamanlarda zorlu şartlar altında mağaralarda yaşayan insanlar evcilleştirdikleri hayvanlarla birlikte göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçmesiyle tahta, taş, mermer, kerpiç gibi çeşitli malzemeler kullanarak yaşayacakları alanlar yapmışlardır, mekân olgusu bu şekilde oluşmaya başlamıştır (Yalın, 1998:4-5).

Görsel 10. İlk Mekân Oluşumları.

Mekân, insana var olduğunu fark ettirmesiyle kendinin bir yere ait olduğunu hissettiren bir oluşumdur (Karakaş, 2013:4).

Boşluklar içerisinde meydana gelen mekân kavramı, çeşitli nesnelerin bir araya gelmesiyle birlikte daha anlaşılır bir hal almaktadır (Konak, 2014:44).

İnsanlardaki mekân ihtiyacı eski zamanlardan beri süregelmektedir. Özellikle kişisel ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan mekânlar bir zaman sonra insanlara yeterli gelmemiştir ve insanlar farklı gereksinimlerini karşılamak ve sosyalleşmek adına farklı mekânlar yapmışlardır. Yapılan bu mekânlarda ihtiyaçların karşılanmasına ne kadar önem veriliyorsa artık estetik görünüşüne de o kadar önem verilmeye başlanmıştır (Kaçar, 1997:20).

Toplulukların barınma ihtiyaçları doğrultusunda oluşan mekânlar zamanla çeşitlenmiştir. Her birinin farklı mimari özellikleri olan antik kentler incelendiğinde dini binalar, kamu binaları ve çarşı gibi yeni mekânların oluşmasıyla birlikte şehirleşme başlamıştır (Tellan, 2016:145).

Mekân kavramının ortaya çıkması geçmişte sonu yokmuş gibi görünen geniş düzlüklerde yaşayan insanların belirli sınırlarda korunma duygusuyla oluşturdukları alanlardır. Bu bir ağaç kavuğu veya çalılardan yapılan bir sığınak olabilir yapılan bu oluşumlar insanlarda mekân hissi oluşmasını sağlamıştır (Altan, 2015:78).

Toplumlardaki yaşam tarzlarına göre şekillenen mekânlar geleneksel ve modern tasarımlarla oluşmaktadır. Zamanla gelişen mimariyle oluşturulan yapılar mekânları önemli bir hale getirmiş, insanlarda mekânlara hâkim olma isteği tarih boyunca sürmüştür. Savaşçı toplulukların elde etmek istedikleri toprakların yanı sıra orada yapılan tarihi ve önemli mekânlara sahip olma isteği de bulunmaktadır. Bu mekânların elde edilmesi tarih boyunca iktidarın bir temsili olmuştur (Aytaç, 2017:4).

Mekânlar insanların sadece fiziksel anlamda ihtiyaçlarını sağlayabildiği bir alan değildir özellikle günümüzde yapılan mekânlarda insanların en çok dikkat ettiği husus bulunulacak mekânın psikolojik olarak rahatlık ve huzur gibi duygular hissettirmesi olmaktadır (Ersoy, 2010:12,14).

Mekânlar orada yaşayan ve bulunan insanların bir yansımasıdır. Evlerin içinde insanlar dışarıdakinden daha farklı bir hale bürünüp zamanla yaşadığı mekânla bütünleşmektedir. Geçmişten günümüze bakılacak olursa bireyin yaşamında birçok şey mekânlarda başlar insan bir mekânda dünyaya gelir ve yaşar, kendini korumak veya bir yere ait olduğunu hissetmek için insanların en çok önem verdiği mekân evleridir. İnsanlar en çok vakit geçirdiği, kendini güvende ve huzurlu hissettiği evlerini zamanla kendilerine benzetmeye başlarlar. Böylelikle, mekânın kendine has özellikleriyle bir kimliği oluşmaktadır.

Her toplumun kendine has özelliklerini taşıyan ve o topraklara ait olan bir yapısı bulunmaktadır. Yapılan bu mekânlar kentlerin kültürünü ve kimliğini yansıtmaktadır. Genellikle kent meydanlarında oluşturulan mekânlar insanların etkileşim halinde olduğu sosyal alanlardır. Yapılan bu mekânlar toplumların birer yansıması olduğu için yüzyıllardır insanlar kullandıkları bu alanlara önem vermektedir. Bu mekânlara farklı tasarımlar ve resimler yapmaktadır. Özellikle kamusal ve dinsel mekânlara yapılan resimlerle birlikte mekân ve resim bir bütün haline gelip mimari alanda kullanılan bir unsur haline gelmiştir.

1.4. Resim ve Mekân Arasındaki İlişki

İnsanların geçmiş zamanlarda yaşadıkları mağaraların duvarlarına ve kaya yüzeylerine yaptıkları resimlerle birlikte mekân üzerine resim çalışması başlamıştır. Bulunulan çevreyi ve yaşam tarzını resimlerle ifade etmeye çalışan insanların

yaptıkları çizimler mekânda yapılan resim çalışmalarının ilk örneklerinden biri olmuştur.

Sanat sözlüğünde resimde mekân kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Resimde mekân, kompozisyonu oluşturan figürlerin bir araya gelerek üçüncü boyut yanılması oluşturacak biçimde düzenlenmesidir” şeklinde ifade edilmiştir (Keser, 2009:210).

Birbirine yakın iki kavram olan resim ve mekân yıllar boyunca hep etkileşim halinde olmuştur. Ünlü mimarlar, önemli ressamlarla birlikte çalışıp tasarladıkları mekânlarda farklı bir vizyon oluşturup sanat eseri niteliğinde çalışmalar yapmışlardır. Ressamlar ise mekânları, resimlerinde kullanarak çizdikleri nesne ve figürlerin havada kalmasının önüne geçerek bu unsurların bir yere ait olduğunu göstererek resmi farklı bir boyuta ulaştırmışlardır.

Mekân ve resimde kullanılan mekân çizimleri geçmişten günümüze çeşitli gelişimlerle birlikte görsel sanatların sıkça kullandığı bir öge olmuştur. Mekânlarda bulunan nesneler ve farklı yapı biçimleri incelendiğinde mekânın sadece bir alan olmadığı ve daha farklı bir bakış açısıyla anlaşıp değerlendirildikten sonra mekân görsel sanatlarda da yer alacak bir unsur haline gelmiştir (Akyürek ve Beyoğlu, 2017:142).

Figüratif ve nonfigüratif yapılan resimlerde yaygın olarak kullanılan mekân çizimlerinde ressam üç boyutlu bir etki yaratarak gözlemcinin bir mekânda olduğunu hissetmesini sağlamaktadır. Ortaya çıkan derinlik izleyicide resimde bir alanda hareket etme durumu olduğunu göstermektedir (Eroğlu, 2013:116).

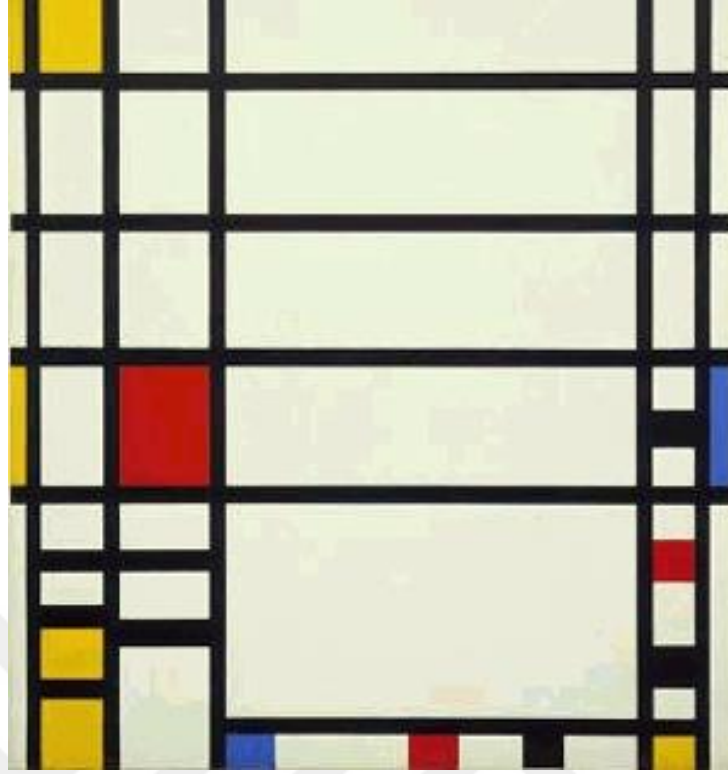
İnsanlar oluşturdukları mekânlarda, kurdukları düzen içerisinde resim yöntemini kullanarak oranın kendilerine ait olduğunu ifade etmektedirler. Yapılan bu resimlerde bireylerin çevrelerinde ve farklı mekânlarda karşılaştıkları unsurların büyük bir önemi bulunmaktadır. Yaşanılan çevrede gözlemlenen birtakım resimsel öğeler ve reklamlar insanlarda karşılaştıkları unsurları inceleyip sorgulandıktan sonra kendi çalışmalarında ve mekânlarında bu unsurları daha kavramsal bir şekilde resmetmelerini sağlamaktadır. Oluşan bu süreçten sonra resimler, mekânlarla anlaşıp bir bütün haline gelmektedir (Alamdari, 2012:11-13).

Resim kendini zaman zaman sınırlandırıp yeni arayışlar içerisinde olmuştur. Çizilen unsurların herhangi bir yere aitliğini göstermek için mekâna ihtiyaç duyulmuştur. Zamanla, mekân kavramı resimde oluşturulan nesneleri sınırlandırmıştır. Figürlerin ve objelerin arkasında mekânın çizilmesinin ve algılanmasının ardından mekân tek başına da resmedilmeye başlanmıştır (Schelling, 2017:212-213).

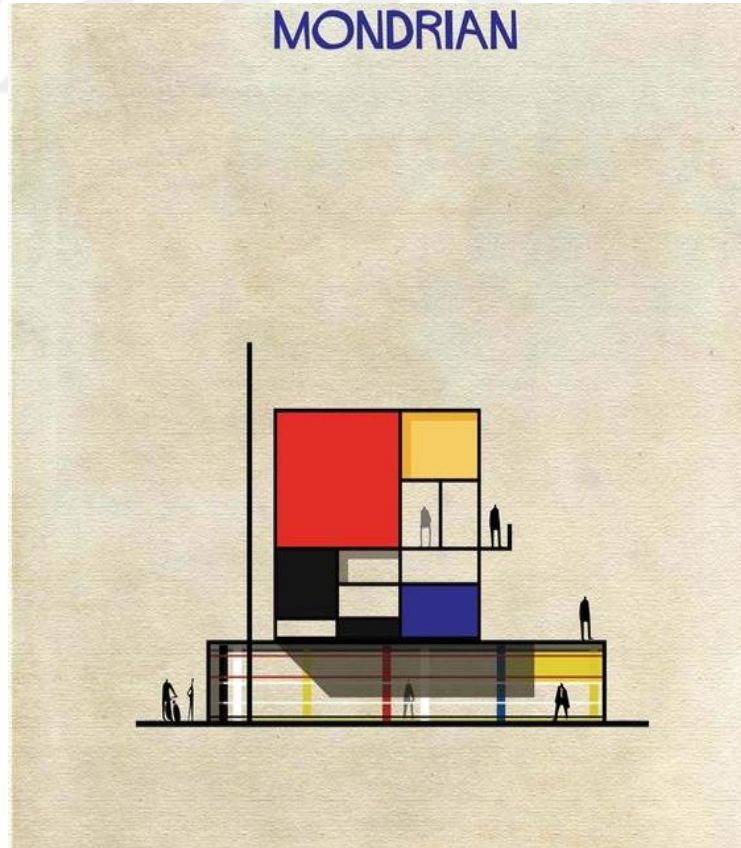
Yapılan resimlerde oluşturulan mekânlar, içlerinde bulundurdıkları unsurlar, yaşanılan çevre ve orada yaşayan insanların varoluşuyla hayal güçlerinin bir araya getirdikleri alanlardan oluşur. Çizilen insanlarla mekân arasındaki ilişkiyle obje ve mekân arasındaki ilişki resimde birbirleri arasında denge sağlamakla birlikte boya ve fırça darbeleriyle oluşan boşluklar mekânda önemli bir yer almaktadır (Akyürek ve Beyoğlu, 2017:142-143).

İnsanlar resim yaparken yaşadığı çevre-toplum ile duyguları arasında bağ oluşturarak ortaya bir eser çıkarmaktadır. Yapılan çizimlerde gerçek bir mekân görünümü yansıtmak isteyen ressamlar çizimlerinde üç boyutlu bir görüntü oluşturmak için çalışmalar yapmışlardır. Resimlerde önemli bir yer oluşturan mekân genellikle iki boyutlu olarak gösterilmiştir ancak zamanla yapılan çalışmalarla birlikte bulunan perspektif tekniğiyle resimlerde mekân, üç boyutlu şekilde çizilmeye başlanmıştır (Çelik, 2019:4).

Hollandalı ressam Piet Mondrian'ın 1921'de tasarladığı ızgaralar şeklinde tasarladığı kompozisyonunda kare ve dikdörtgen formları ön plana çıkarıp siyah ve beyaz renkleri ise birbirleri arasındaki ayrımı oluşturmak için kullanmıştır. Mekân çalışmaları ve resim arasındaki ilişkinin en çok fark edilen örneklerinden biri olan bu resim çalışması birçok mekân tasarımında kullanılmıştır (Doğan, 2016:52).

Görsel 11. Piet Mondrian, Trafalgar Meydanı, 1939-43, Yağlıboya, 145x120 cm.

Görsel 12. Mimaride Kullanılan Örnek.

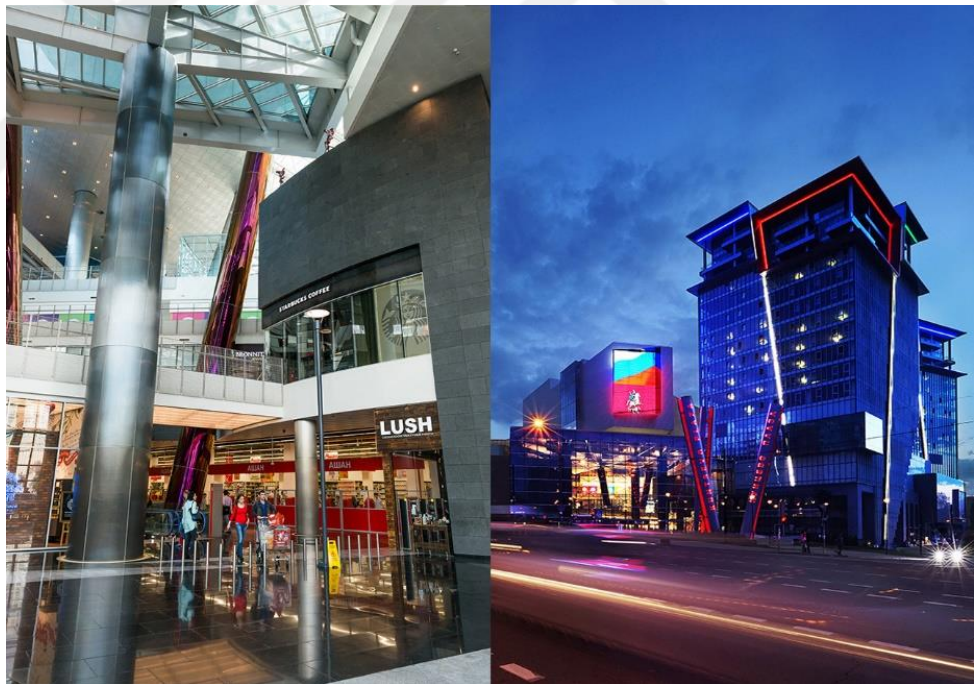
Ressamlar mekânın yapılan çalışmalarındaki öneminin farkına vardktan sonra sadece mekânı incelemeye başlamışlardır. Uzun yıllar belirli bir düzlem üzerine yapılan resimler yerine daha farklı ifade yöntemleri aranmıştır, insanların yoğunlukta olduğu mekânların yüzeylerine yapılan büyük boyutlu resimler sanatçıların duygularını daha rahat ifade etmelerini sağlamakla birlikte resim, toplum tarafından da ilgi görmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalarla birlikte sanatçılar mekânlarla ilgili çizimler yapmaya başlamışlardır.

Mekân kavramının anlaşılmasından mimarlık alanında yapılan tasarımlarla birlikte mimarlar, ressamlarla birlikte çalışmalar yapıp resimleri düzenledikleri alanlara yerleştirmişlerdir bununla birlikte ressamlar da farklı fikirler üretip resimleriyle mekânı bir araya bir araya getiren çalışmalar yapmışlardır. Oluşturulan çizimlerle birlikte sanatçılar geliştirdikleri tekniklerle farklı mekânlardan kesitlerle çok boyutlu resimler yaparak mekânı resimleriyle bütünleştirmişlerdir (Onat, 2013:177).

Ünlü ressamların yaptıkları resimler mimarlık, reklamcılık ve endüstriyel tasarım gibi birçok alanda kullanılmıştır. Gündelik hayatta karşılaşılan birçok unsorda yer alan resim çalışmaları insanların dikkatlerini çektikleri için farklı alanlarda kullanılmaktadır. Bunlardan biri ünlü ressam Wassily Kandinsky tarafından 1923'te yapılan Transverse Line adlı resim çalışmasının, ünlü mimar Jerde Partnership'in bu resimden etkilenip üzerinde yaptığı çalışmalarından sonra Kandinsky'nin bu resmi 2013 senesinde Moskova'da bir iş merkezi projesinin yapılmasına ilham olmuştur (Doğan, 2016:55).

Görsel 13. Wassily Kandinsky, Transverse Line, 1923, Yağlıboya, 140x200 cm, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen, Dusseldorf.

Görsel 14. Kunstevo Plaza, 2013, Moskova.

1.5. Resimde Mekân Türleri

Mekân unsurunun yapılan resimlerdeki yeri ve önemi insanlar tarafından algılandıktan sonra çeşitli mekân türleri ortaya çıkmıştır.

1.5.1. Açık Mekân

Açık mekân belirli sınırlar içerisinde kalmadan çevresinde herhangi bir unsur bulundurmeyen alandır. İnsanları yaşadıkları alanlardan uzaklaştıran ve daha farklı hissetmelerini sağlayan açık mekânlar her zaman bir kaçış noktası olmuştur. Bir mekândan bahsederken oranın sadece belirli bir alan ve kalıplardan oluştuğunu ifade etmek yanlış olur. Kapalı mekânların dışında kalan bölümlerde oluşan boşluklarda bir mekândır. Açık mekâna verilebilecek en güzel örneklerden biri denizlerdir, ancak denize bakıldığında görünen sonsuzluk hissi bir yerde sınırlanmaktadır ufuk çizgisiyle birlikte açık mekân olan denizin de kedine ait belirli ve sınırlı bir alanı olduğu anlaşılmaktadır (Alamdari, 2012:22).

Kapalı mekânların arka planında kalan açık mekânlar insanların daha özgür ve rahat hissetmelerini sağlamaktadır. Köy, kasaba, orman gibi kapalı alanların az olduğu alanlarda zaman geçiren insanların asosyaliteye çıkıp daha sosyal bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir (Ertuğ, 2014:708).

İnsanlar yaşadıkları yerlerde belirli hedeflere ulaşmak ve etraflarında bulunan alanları daha işlevsel hale getirebilmek adına çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Nüfusun artmasıyla kullanılan mekânlarda oluşan eksiklikler insanları yeni mekânlar yapmaya yönlendirmiştir. İnsanlar gelecekte de kullanabilecek mekânlar inşa etmişlerdir (Kaçar, 1997:33).

İnsan nüfusunun artmasıyla büyüyen şehirlerde oluşan yapılaşmayla birlikte açık mekânların varlığından söz etmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Günümüzde şehirlerde en çok kullanılan açık mekâna örnek verilecek olursa bu kent meydanları olmaktadır. Şehirlerde oluşturulan kent meydanları bulunan şehrin kültürel ve tarihi yapısını yansıtmakla birlikte insanların bir araya gelip vakit geçirebileceği, toplu aktivitelerin yapıldığı, çevresinde müze, kamu binası, ticari alanlar gibi kapalı mekânların da bulunduğu alanlardır (Aytaç, 2017:10).

Görsel 15. Kaymaklı Meydanı, Isparta.

Açık mekânlarda yapılan resimlere örnek verilecek olursa 19.yy. başlarında Fransa'da yaşanan devrimden sonra insanlar maddi manevi anlamda zorluklar yaşamışlardır kırsal kesimlerde çalışmaya başlayan insanlardan etkilenen sanatçılar onların açık mekânlarda resimlerini yapmaya başlamışlardır. Köylüler ve tarlaların sahipleri arasındaki ilişki ve insanların zorlu şartlarda yaptığı işler resmedilmiştir (Farthing, 2014:304-305).

Görsel 16. Jean-François Millet, Başak Toplayan Kadınlar, 1857, Yağlıboya, 110x83,5cm, Musee d'Orsay, Fransa.

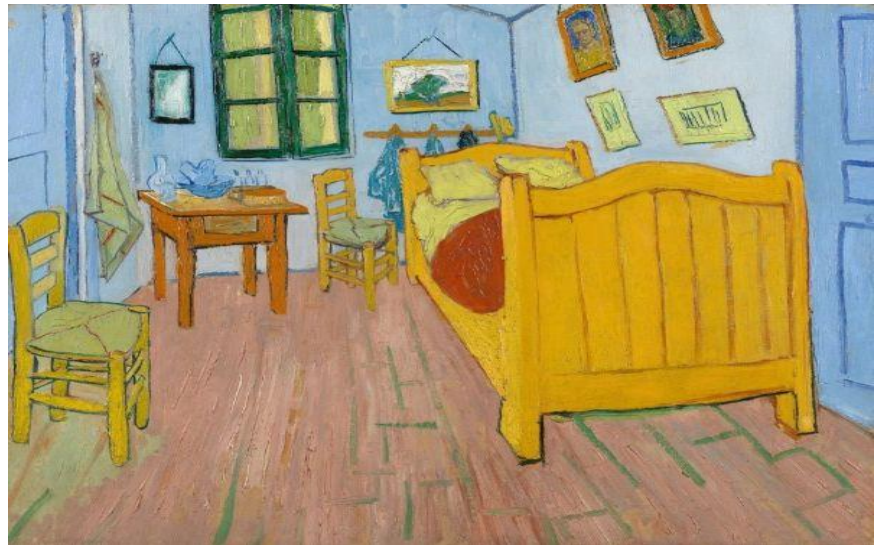
1.5.2. Kapalı Mekân

Kapalı mekân, insanların dış etkenlerden uzaklaşması ve kendini daha güvende hissetmesi için oluşturdukları mekânlardır. Tarih öncesinde insanlar ağaç kavuklarında veya mağara gibi kapalı mekânlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Yapı malzemelerinin çeşitlenmesiyle birlikte kapalı mekânlara olan ilgi artmış ve insanlar ihtiyaçlarına göre çeşitli kapalı mekânlar oluşturmuşlardır. Yapılan kapalı mekânlar genellikle insan nüfusunun fazla olduğu yerlerde gelişmiştir. Bulunulan coğrafyaya göre değişen yapılar insanların rahatça kullanabileceği boyutlarda, dayanıklı bir yapıda olup bu mekânların görsel açıdan da güzel olmasına önem verilmiştir (Kaçar, 1997:41).

Kapalı mekânlar özellikle şehirlerde oldukça fazladır, alışveriş merkezleri, galeriler, iş merkezleri, okullar, hastaneler, restoranlar gibi yapılar artan insan sayısı ile birlikte ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda insanların kullanımlarına yönelik tasarlanıp birbirlerinden farklı şekilde toplumun hizmetine sunulmaktadır (Baltacı ve Keskin, 2018:347).

Yapılan resimlerde ise kapalı mekânların kullanımıyla dışarıdan bağımsız odalar, salonlar resmedilmiştir. Özellikle bazı sanatçıların dışarıdan kendini soyutlayıp atölyelerinde ve evlerinde yaptıkları kapalı mekân resimleri sanatçının gördüklerini, yaşadıklarını ve hissettikleri duygularını yansıtmaktadır (Çelik, 2019:27).

Görsel 17. Vincent Van Gogh, Arles'te Yatak Odası, 1888, Yağlıboya, 90x72 cm, Van Gogh Müzesi Amsterdam.

Ünlü ressam Vincent Van Gogh kısa bir süre Fransa'nın Arles kentindeki kaldığı bu otel odasının resmini yapmıştır. Burada geçirdiği zamanda hissettiklerini çeşitli renk ve biçimlerle yansıtan ressamın yaptığı bu çalışma kapalı mekân resim çalışmalarına bir örnektir.

1.5.3. Doğal Mekân

Doğal mekân, yaşanılan evrende, insanlar tarafından herhangi bir müdahalede bulunulmayan ve ilk halini koruyan alanlardır. Dağ, tepe, orman, göl, kanyon ve nehir gibi alanlar doğal mekâna verilebilecek en güzel örneklerdir. Kapalı mekânların oluşumundan önce insanlar açık alanlarda yani doğada yaşamaktaydı. Doğal mekânlarda yaşayan insanlar bu alanlarda doğal malzemeler kullanarak dış etkenlerden korunup yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Kaptan, 1997:37).

18. Görselde yer alan Yazılı Kanyon doğal mekânlara verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Çevresinde çeşitli ağaçların ve endemik bitkilerin bulunduğu doğal bir güzellik olan bu kanyon Akdeniz bölgesindedir.

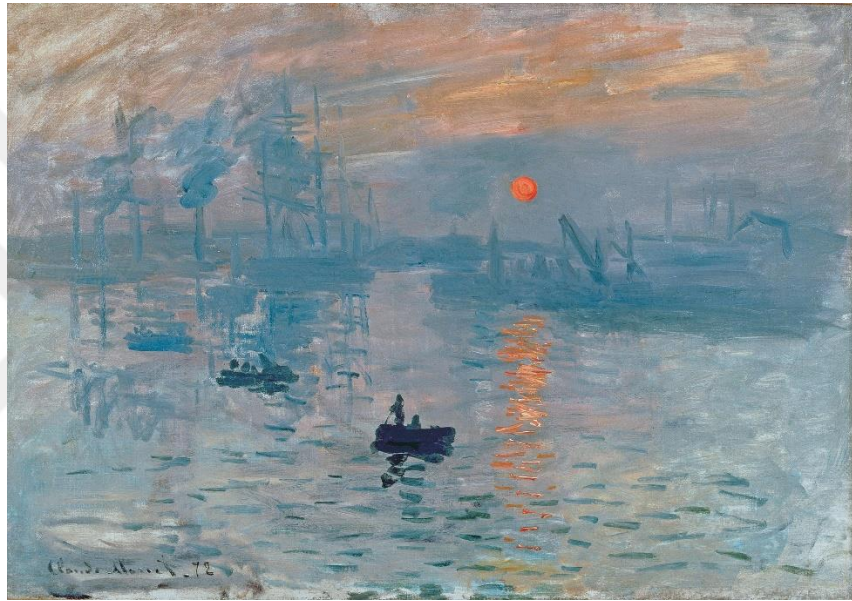

Görsel 18. Yazılı Kanyon, Isparta.

İnsanlar şehirlerdeki yoğun ve stresli yaşantılarından uzaklaşmak için doğal mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Doğal mekânların sayısının azalmasından dolayı kentlerde yerel yönetimler doğal mekânlar oluşturmaya çalışmaktadır.

Günümüzde insanların doğal ortamlarda vakit geçirmeye yönelik ihtiyaçlarından dolayı oluşturulan şehir ormanları, yapay göletler ve peyzaj alanları ile doğal mekân ihtiyaçları karşılanmaya çalışmaktadır.

Doğal mekân resimleri, ressamın atölyelerinden çıkıp doğayı gözlemleyip resmetmesiyle başlamıştır. Anı olduğu gibi yansıtmaya çalışan ressamlar özellikle empresyonizm çağında yaptıkları resimlerde doğal mekânları fırça darbeleriyle birlikte, canlı renklerle yansıtmışlardır. Monet 'in resimlerinde de bu özellikler gözlemlenmektedir (Farthing, 2014:316-317).

Görsel 19. Claude Monet, İzlenim, Gün Doğumu, 1872, Yağlıboya, 63x48 cm, Musée Marmottan Monet France.

1.5.4. Yapay Mekân

Yapay mekân, yaşanan evrende insanlar tarafından planlanan ve yapılan mekânlardır. Evler, caddeler, iş merkezleri ve meydanlar bu alanda yapılan çalışmalara verilebilecek örneklerdir.

Mekân insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için önemli bir yere sahiptir. Yaşadıkları mekânları belirli sınırlar içerisinde oluşturan insanlar farklı unsurlar kullanarak kendi ihtiyaçları doğrultusunda yapay mekânlar oluşturmuşlardır (Ertemli, 2018:50).

Genellikle şehirlerde oluşturulan yapay mekânlar insanların yaşadıkları alanlarla tüm işlerini rahatlıkla halledebilecekleri kent meydanları, alışveriş alanları

ve kamu binaları gibi mekânlar insanların kullanımlarına göre şekillenmektedir (Aytuğ ve İnceoğlu, 2009:132,133).

Görsel 20. Robert Smithson, Spiral Jetty, Toprak,1970, 457x4.5 m, Büyük Tuz Gölü, Utah, ABD.

Sanatçılar ise çevrelerinde olan bu değişimlere kayıtsız kalmayıp eserlerinde farklı yapay mekân çalışmaları oluşturmuşlardır. 1970’li yıllarda yapay mekânların artmasıyla birlikte azalan doğal mekânlara ve kuraklığa dikkat dikkat çekmek isteyen Robert Smithson doğal bir mekân olan arazi üzerinde yaptığı yapay mekân oluşumlarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir.

Günümüzde ise insan nüfusunun artmasıyla birlikte oluşan ihtiyaçların karşılanması için içerisinde konutlar, yeşil alanlar, yapay göletler, ticaret merkezleri gibi alanların bulunduğu yapay mekânlar oluşturulmaktadır.

Görsel 21. Yapay Mekân Örneği.

1.5.5. Kavramsal Mekân

Mekân, kavram olarak düşünöldüğünde somut olarak görölse de mekânın soyut bir yanı da bulunmaktadır. Sanatçı yaptığı resminde birçok unsur kullanarak farklı figürleri ve nesneleri belirli bir yüzeye aktarmaktadır. 1900’lü yılların başında başlayan soyut resim çalışmalarıyla birlikte izleyiciler belirli unsurlar üzerine yüklenen anlamların bulunduğu, kavramsal mekân resimlerini ilk bakışta anlamlandırmakta güçlük çekseler de üzerinde durulduğunda resmin, sanatçı için ne anlam ifade ettiğini tahmin etmişlerdir. Kavramsal mekân resimlerinde mekân unsuru, resmin arka planında olmaktan uzaklaşıp sadece belirli bir mekân üzerinden sanatçının hislerini ifade ettiğı bir yöntem olmuştur (Kaçar, 1997:66).

Sanatçıların kendi yaşadıkları veya etkilendikleri mekânlar üzerine yaptığı resimlerle bu mekânlara yüklenen anlamlar insanların dikkatlerini çekmiştir. Dışavurumcu Rus ressam Wassily Kandinsky’nin yapmış olduğı bazı resimlerde kavramsal mekân çalışmaları görölmektedir.

Görsel 22. Wassily Kandinsky, Moscow Red Square, 1916, 52x50 cm, Yağılıboya, Moskova Devlet Tretyakov Galerisi, Rusya.

II. BÖLÜM

2. EKSPRESYONİZM SANAT AKIMI

2.1. Ekspresyonizmin Doğuşu

Ekspresyonizm diğer adıyla dışavurumculuk 20. Yüzyıl başlarında Avrupa’da ortaya çıkan sanat akımıdır. Sanatçıların içlerinde yaşadıkları duyguları eserlerine yansıttıkları bu akım sanatçıların kendilerini eserleriyle ifade etmelerine olanak sağlamıştır (www.resimciabi.com, [27.12.2020]).

İnsanlara kendilerini nasıl hissettikleri sorulduğunda genellikle çekingen tavırlarla benzer söylemlerde bulunurlar ancak herhangi bir alanda yoğunlaşp üzerinde düşünüldüğünde daha rahat ve gerçek duygular gün yüzüne çıkmaktadır. Ekspresyonist sanatçıların en güzel yaptığı işlerden biri gerçek hisleri ortaya çıkarmaktır. Sanatçının yaptığı resim ne anlatmak istiyor, hangi duyguları ön plana çıkarıyorsa yapılan işin doğruluğu bu şekilde kendini göstermektedir. Ekspresyonizmin doğuşu, duyguların resme gerçek bir şekilde aktarılmasıyla başlamıştır.

Ekspresyonizmi Farthing şöyle açıklamıştır:

Ekspresyonizm (Dışavurumculuk) terimi, bugün anlaşıldığı haliyle ilk kez 1912’de yenilikçi sanat dergisi Der Sturm’un sahibi Herwath Walden tarafından kullanıldı. Büyük bir kısmı akımın doğduğu Almanya’da çalışan ekspresyonist sanatçılar, sanatçının betimlemelerine yansıyan yoğun, dolaysız ve kişisel ruh haliyle izleyiciyi karşı karşıya getiren bir sanat yaratmak istiyorlardı (Farthing, 2014:378).

Empresyonizmin yapmak istediği görünen nesne, figür veya manzaranın aynısının yansıtılmasıdır, kendini somut oluşumlarla kısıtlayan empresyonizm bu şekilde düşünmeyen sanatçılar tarafından eleştirilmiştir. 20. Yüzyılın başında bu alanda yapılan çalışmalara karşı duran sanatçılar ve var olanı birebir yansıtmayı, istemeyenler artık ekspresyonist olarak anılmaktadır. Bu sanatçıların amacı içlerindeki hislerini sanatsal bir yaklaşımla eserlerine yansıtmak olmuştur (Richard, 1999:9).

Ekspresyonizm, natüralizm ve empresyonizm gibi alanlarda çalışma yapan ressamların yaptıkları çalışmalara bir tepki olarak ortaya çıkmasıyla birlikte

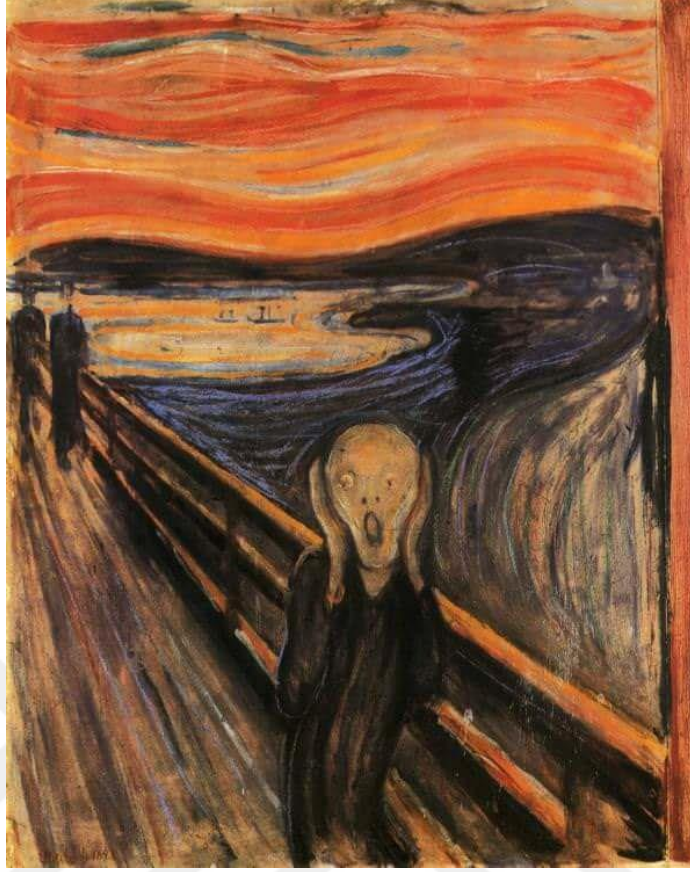
gördüklerini birebir yansıtan empresyonist ressamın yaptıklarının var olanı sürekli tekrarladıklarını savunan ekspresyonist sanatçılar gördüklerini kendi hisleriyle sentezleyerek farklı bir üslup kullanılan eserler oluşturmuşlardır. Yapılan çalışmaların sanatı sıradan bir hale getirdiğini ifade eden ekspresyonist sanatçılar sürekli kullanılan oluşumlara tepki göstererek doğayı ve nesneleri hissettikleri gibi yapıtlarına yansıtmışlardır (Keser, 2009:110).

Ekspresyonizm sanat akımının, empresyonizme karşı en büyük tepkisinin nedeni var olanı yanlış olarak aktarması olmuştur. Empresyonist ressamın toplumlarda yaşanan sıkıntıları ve savaşları görmezden gelip doğayı resmetme çabası içinde olmuştur. Yaptıkları resimler zenginlerin evlerini süsleyen bir dekor unsuru olarak kalmıştır. Ekspresyonist resimler ise toplumun yaşadıklarının bir temsili haline gelmiştir (Keskinalemdar, 2011:15).

Ekspresyonizmin doğuşuyla birlikte uzun zamandır insanlar tarafından anımsanan ve kullanılan katı kalıplar ortadan kalkmıştır. Hızlı bir şekilde gelişen dünya ve ülkelerde yaşanan sıkıntılardan dolayı içlerine iyice kapanan ressamın çevrelerindeki baskıdan ve olaylardan kendisini uzaklaşıp içlerindeki hisleri ortaya çıkarmışlardır (Çırak, 1995:4).

Ekspresyonist sanatçılar geçmiş dönemlerde yapılan çalışmalarını incelediklerinde duyguların her daim resimlerin içinde olduğunu fark etmişlerdir. Resimde yenilikler arayan sanatçılarının yeni amacı yapılan çalışmalardaki duyguların altında yatan olayları araştırıp insanların hislerini doğru bir yöntemle resimlerle anlatmak olmuştur (Carroll, 2016:92-93).

Bu dönemde sanatçılarının amaçları iç dünyalarında yaşadıklarını ve hissettiklerini yansıtmak olmuştur. Bu durumu daha belirgin bir şekilde ifade edebilmek için çeşitli renk kullanımı ve biçimlerde deformasyon yöntemleri kullanılarak resimler yapılmıştır. Sanatçılarının temel resim kurallarına bağlı kalmaktan çıkarak duygularını farklı çizim yöntemleriyle yaptığı bu çalışmalara verilebilecek en güzel örneklerden biri, Edvard Munch'ın "Çılgılık" adında yaptığı eseridir (Erden, 2016:143).

Görsel 23. Edvard Munch, Çığlık, 1893, 84x66 cm, Yağlıboya, Ulusal Galerisi, Oslo.

Ekspresyonizmin akımının doğuşu ne kadar günümüze yakın gibi görünse de resim dalında uzun yıllar önce benzer dışavurumcu çalışmalarda görülmüştür. Ekspresyonizmden önce ortaya çıkan birçok akımda aslında bir dışavurum olayı gerçekleşmiştir. Sanatçıların bu dönemlerde hisleri ve ifade etmeye çalıştıkları olaylar ana temanın arkasında kaldığı için toplum tarafından fark edilememiştir. Bu dönemlerde Albrecht Dürer, Hieronymus Bosch ve Fransisco Goya gibi sanatçıların kullandığı yoğun renk ve farklı fırça vuruşlarıyla birlikte çeşitli ışık kullanımı ile yapılan resimler de önceki zamanlarda yapılan dışavurumcu resimlere örnek olabilir (Ayaydın, 2016:117-118).

2.2. Ekspresyonizm Kavramı

Uzun yıllar sanatçılar doğayı ve nesneleri çizdikleri resimlerle temsil etmeye çalışmışlardır. Yapılan resimlerde ortaya çıkan bir eksiklik bulunmaktadır oluşan bu eksiklik ise sanatçının duygusu olmuştur. Gördüğünü olduğu gibi yansıtmaya çalışan sanatçılar 19. yüzyıla geçilen süreçte çevrede olup bitenlerden kendilerini daha uzak tutup iç dünyalarında yaşadıklarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Çevre ve doğa

resimleri yapılmaya devam etse de görünenin aynısını yansıtmaya kaygısı olmaksızın sanatçının hissettikleri bir düzleme aktarılmıştır (Carroll, 2016:90-91).

20. yüzyıl başlarında sanayi ve kültürel anlamlarda kendini sürekli daha ileriye taşıyan İngiltere ve Fransa, Almanya'ya göre daha gelişmiş bir konumdadır. Almanya'da oluşan politik sorunlar nedeniyle ülkedeki sanatçılar bu sıkıntılı süreçten etkilenererek empresyonizm ve ekspresyonizm gibi sanat akımları oluşturmuşlardır. Sanatçılar ülkelerinde yaşanan kaos ve sıkıntıları resimleriyle anlatmaya çalışmışlardır (Akkuş, 2011:7-8).

Yapılan ekspresyonist çalışmalar sanat çevresi ve eleştirmenler tarafından ilk zamanlarda olumsuz tepkiler almıştır. Sanatçıların, insanların hislerini resme aktarmasının mümkün olmayacağını savunmuşlardır ancak ekspresyonist ressamların yaptığı bir manzara resmini incelediklerinde kullanılan teknik ve yöntemlerle duygunun resme nasıl aktarıldığının farkına varmışlardır. Yapılan manzara resmi belki bir ülkenin zaferini belki de bir ailenin birlikte geçirdiği güzel zamanları temsil etmektedir.

Ekspresyonizm kavramı Fransa'da ise empresyonist alanda yapılan çalışmalara karşı bir tepki olarak kullanılmıştır. Ekspresyonizm'in çıkış yeri farklı ülkeler üzerinden konuşulsa da Almanya'da gündelik yaşamda sanatçılar tarafından fazla kullanıldığı için burada gelişimi daha yaygın olmuştur. Bir anlatım biçimi olarak gelişen bu kavram kendisinden sonra gelecek sanat akımlarına da öncü olmuştur (Akkuş, 2011:6).

Ekspresyonist sanatçıları, empresyonist sanatçılardan ayıran en önemli faktör sanatçının kendi bilinç altındakileri düşünmesiyle birlikte iç dünyasında yaşadıklarını anlamaya çalışmak olmuştur. Tabiattan kendini çeken sanatçıların yaptıkları resimlerde farklı çizgi ve renk kullanımlarıyla duygularını izleyiciye aktaran sanatçılar resimlerine bakan insanlarda heyecan ve merak hislerini uyandırmaya çalışmıştır (Akman, 2001:20-21).

1900'lü yılların başında Avrupa' da gelişen ekspresyonizm, çevrelerindeki katı kurallara karşı bir tepki olup özellikle Almanya'da katı aile kuralları, gelenekler ve askeri kurallara karşı durarak sokakta yaşayan insanların, hasta bireylerin ve çevresi tarafından dışlanan insanların yanında olmuştur (Çırak, 1995:2).

Resim yapmak sanatçının hislerini ifade etmesinin en güzel yöntemlerinden biri olmuştur. Yapılan her unsur sanatçının kendi düşünce ve duygularıyla ortaya çıkmaktadır. Sanatçılar insanların bilinçaltında oluşan hisleri sorgulayıp, analiz ederek bu oluşumları resmederler (Akkuş, 2011:11).

James Ensor, Ernst Ludwig Kirchner, Max Beckmann, Wassily Kandinsky ve Emil Nolde gibi ressamalar resimlerinde farklı ve özgün bir anlatım oluşturmaya çalışmışlardır. Bu sanatçılar resimlerindeki figür ve nesnelerde deformasyonlar, farklı fırça darbeleri ve yoğun renk kullanımlarıyla ekspresyonist çalışmalara imza atmışlardır.

Görsel 24. James Ensor, Entrioka, 1890, Yağlıboya, 149x90 cm, Royal Museum of Fine Arts Antwerp.

Ekspresyonist resimlerde çizgiler belirli kurallara dayanmayan, sert ve rahatsız edicidir. Kullanılan renkler ise yoğun renklere olmaktadır. Genellikle koyu kahverengi, siyah, turuncu, sarı, mor ve kırmızı gibi dikkat çeken renkler kullanılmaktadır (Akkuş, 2011:13).

Çeşitli renklerin bir arada kullanıldığı ekspresyonizm kavramını ifade ederken buna anlatımcılık veya bir şeyleri ifade etmek şeklinde olan tanımlar bu akımı açıklamak adına daha kolay olmaktadır. İnsanların doğuştan beri gelen kendini ifade etme çabası vardır ve yaşamları boyunca yaptıkları birçok şeyde bu olay gözlemlenmektedir. Yapılan bütün resimlerde sanatçılar ifade etmek istediği durumu

hisleriyle izleyicinin anlamlandırabilmesini hedeflemektedir. Ekspresyonist ressamın üzerinde çalıştığı durum somut ise gözlemlediği durum veya nesneyi olduğu gibi yansıtmayıp kendi görüşleri ve hisleriyle birlikte farklı bir yöntemle çizimini oluşturur (Keskinalemdar, 2011:6).

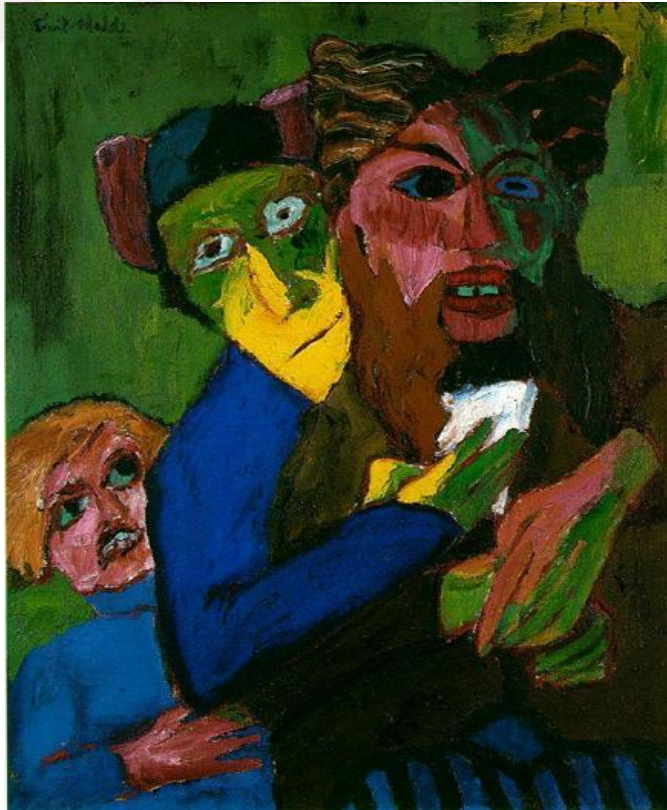
Ekspresyonist ressamlar doğada çok karşılaşılmayan renklerle ve deforme edilmiş formlarla yaptıkları dikkat çeken resimlerle sanat alanında farklı bir oluşuma imza atmışlardır. Mevcut düşünce yapısını sürekli irdeleyen sanatçılar dünyada olabilecek tüm farklı olay ve durumların ekspresyonist ressamlar tarafından resmedilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Farthing, 2014:378).

Bu dönemde birçok insan ekspresyonizm sanat akımını desteklemek adına farklı alanlarda çalışmalar yapmıştır. Resim alanında yeteneği olmayan insanlar bile herhangi bir nesneyi inceleyip duyguları ve kendi ifadesiyle birleştirdikten sonra bu nesneye çeşitli anlamlar yükleyerek ortaya bir ürün koymuştur (Akman, 2001:16).

Yaptıkları resimlerle, yaşadıkları dönemde tüm dikkatleri üzerlerine çeken dışavurumcu sanatçılar çeşitli renk kullanımıyla duygularının aktarımı, yoğun boya kullanımlarıyla çeşitli dokular oluşturmaları ve çizdikleri mekân resimlerinde farklı perspektif tekniklerini kullanımlarıyla kendi ifade biçimlerini oluşturmuşlardır. Sanatçılar bu yöntemlerle kendi hislerini eserlerine aktarmışlardır. Bu eserleri inceleyen insanlar sanatçının ruh halini anlamakta olup ressam ve resmi inceleyen kişi arasında bir tür etkileşim gerçekleşmektedir. Oluşan bu etkileşimle birlikte resmi inceleyen kişi sanatçının hisleriyle birlikte, kendi iç dünyasında yaşadıklarını bağdaştırmasıyla resim daha farklı anlamlara bürünmektedir (Antmen, 2013:34-35).

Görsel 25. Ernst Ludwig Kirchner, Sokak Berlin, 1913, MoMA Gallery, ABD.

Görsel 26. Emil Nolde, Heyecanlı İnsanlar, 1913, Yağlıboya, 102x76 cm, The Museum of The Nolde Foundation and The Ada And Emil Nolde, Neuckirchen.

Görsel 27. Max Beckmann, Gece, 1918-19, Yağlıboya, 153x133 cm, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen.

Görsel 28. Wassily Kandinsky, Doğaçlama 3, 1909, Yağlıboya, 94x130 cm, Musée National D'art Moderne, Paris.

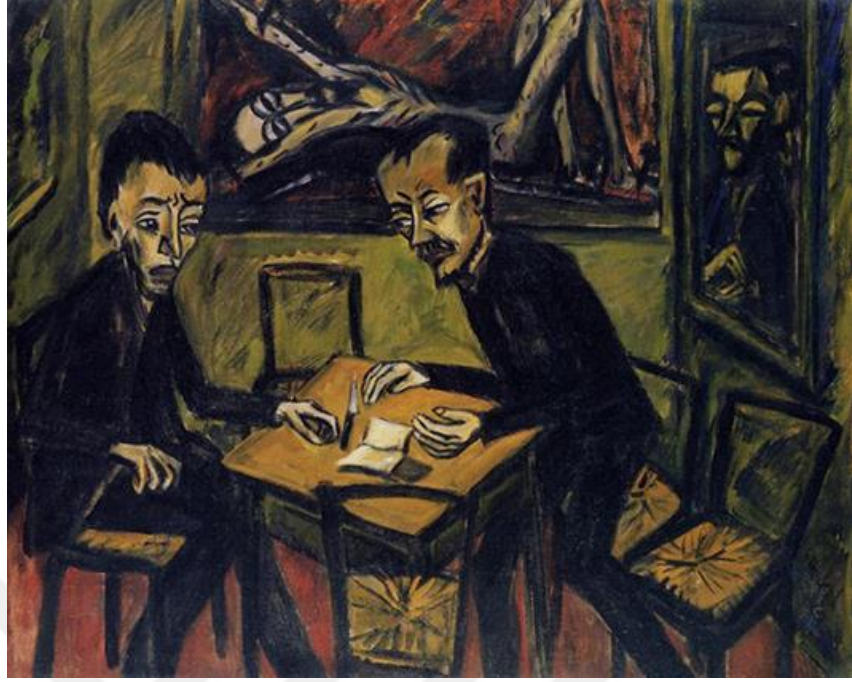
Yaptıkları bazı resimlerde huzursuzluk, tedirginlik gibi hisleri kendine konu alan sanatçılar bu eserlerle çevrelerindeki sanatçılara meydan okumuştur. Çevresinde huzur bulamayan insanlar Birinci Dünya Savaşıyla birlikte iyice içlerine kapanarak huzuru kendilerinde aramışlardır. Topumlarda yaşanan sıkıntılar sonucunda yapılan ekspresyonist resimler insanların kendisini özgürce ifade ettiği bir yöntem olmuştur (Keskinalemdar, 2011:7-8).

Çevrelerinde yaşanan olaylar ve gelişmelerden etkilenerek çalışmalar yapan dışavurumcu ressamların 20. yüzyılda dikkatlerini ilkel topluluklar çekmiştir. Kabile sanatı ve halkın yaşam tarzından ilham alan dışavurumcu ressamlar bu toplulukların yaptıkları çalışmalardan etkilenip eserlerinde kabile yaşamını ve eserlerini temsil eden çalışmalar yapmışlardır (Ayaydın, 2016:120).

İlkel toplulukların yaptıkları heykeller genel olarak dekoratif veya mimari alanlarda kullanılmıştır. Bir yapı unsuru olarak görünen bu heykellerde de ekspresyonist anlayış hâkim olmuştur. Heykeltıraş kullandığı farklı biçimlerle oluşturduğu heykelini çeşitli renk kullanımıyla birlikte bir esere dönüştürdükten sonra bu eser kendi hislerinin bir dışavurumu haline gelmiştir (Turani, 2009:86).

20. yüzyılda yapılan eserlerin birçoğunda gözlemlenen kabile sanatı izleriyle birlikte özellikle ekspresyonizm ve primitivizm kavramları birlikte anılmaya başlanmıştır. Dışavurumcu sanatçılar çeşitli arayışlarından sonra farklı kültürlerle olan meraklarıyla birlikte etkilendikleri kabile sanatıyla çeşitli eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu dönemde modernliği, şehir ve zengin insanları resmeden sanatçıların yanı sıra kentlerde oluşan yoğunluğa ve sanayileşmeye karşı duran birçok sanatçı primitivizm kavramını oluşturmuştur. Bu kavram çevrede olan olaylara ve belirli kalıplarda resim yapan resamlara karşı tepki gösteren sanatçıların, ilkel toplulukların sanatlarına olan meraklarıyla beslenen insanın ruhu ve hislerini anlatan bir eğilim olmuştur (Antmen, 2013:35).

Dışavurumcu ressamlar deforme edilmiş abartılı formlar ve farklı renk kullanımlarıyla da mevcut resim kurallarını yıkarak yeni bir düzen oluşturmuşlardır. Erich Heckel'in eserinde kullandığı mat renkler ve deforme edilmiş figürlerde bu unsurlar gözlemlenmektedir. Bu resmi inceleyen kişide figürlerin ifadeleri ve kullanılan renklerden dolayı huzursuzluk ve gerginlik hissi oluşmaktadır.

Görsel 29. Erich Heckel, Masada İki Adam, 1912, 97x120 cm, Yağlıboya, Sanat Müzesi Hamburg, Almanya.

Özetle, ekspresyonizm 20. yüzyıl başında Almanya’da yaşanan toplumsal ve siyasal olayların yaşandığı sıkıntılı zamanlarda oluşan bir akımdır. Die Brücke ve Der Blaue Reiter gibi gruplarda yapılan çalışmalarla bu akım daha da gelişerek tanınmıştır. Die Brücke grubundaki sanatçılar duygu ve düşünceleri baskın bir şekilde eserlerine aktarırken, Der Blaue Reiter grubundaki sanatçılar ise daha yumuşak renkler kullanarak aydınlık resimler yapmışlardır (Güler, 2014:45).

2.2.1. Die Brücke (Köprü) Topluluğu

1905 yılında Fritz Bleyl, Erich Heckel, Karl Schmidt Rottluff ve Ernst Ludwig Kirchner adlarında dört mimarlık öğrencisinin Almanya’nın Dresden kentinde Köprü adında ekspresyonist etkilerle kurmuş oldukları gruptur. Bu gruba daha sonra Emil Nolde, Otto Müeller ve Max Pechstein de katılmıştır.

Empresyonizm sanat akımının kurallarına karşı olan bu grup yayınladığı manifestosunda kalıplaşmış, gelenekselleşmiş ve eski düşünce yapılarına karşı olduklarını ve yenilikçi bir yaklaşımları olduğunu ifade etmişlerdir.

Görsel 30. Ernst Ludwig Kirchner, Manifest Die Brücke, 1906.

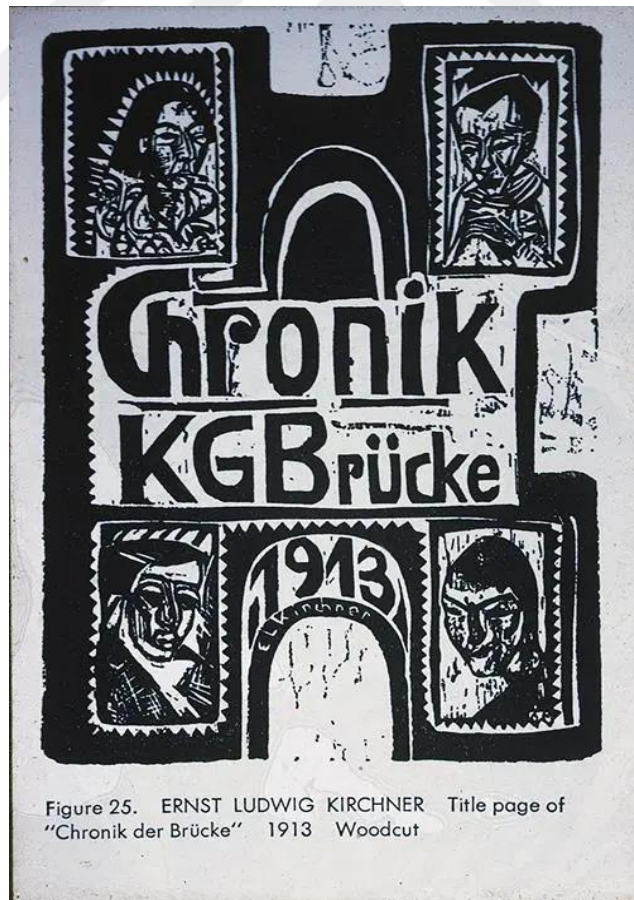

Figure 25. ERNST LUDWIG KIRCHNER Title page of "Chronik der Brücke" 1913 Woodcut

Görsel 31. Ernst Ludwig Kirchner, Die Brücke Afis, Ağaç Oyma, 1913.

Bazı kaynaklarda sanat için mimarlıktan uzaklaşan sanatçıların kurduğu bu grubun Köprü (Die Brücke) adı Nietzsche'nin "Hedef değil köprü olmak gerek." Sözünden sanatçıların etkilenip toplumdaki yeni bir sanat görüşüyle, eski sanat görüşü arasında bir köprü oluşturabilme isteklerinden dolayı gruplarına bu adı vermişlerdir. Geleneksel resim kurallarına karşı olan sanatçıların yaptıkları resimler eleştirmenler tarafından kötü yorumlar ve tepkiler aldığı bu dönemde yenilikçi düşünüp farklı arayışlar içinde olan genç ressamlar bir araya gelerek çalışmalar yapmışlardır. Kirchner'le birlikte çalışmalar yapmaya başlayan sanatçıların en büyük hedefi kendileri gibi düşünen sanatçılarla bir köprü kurmaktır. Yaptıkları resimlerde yoğun renk kullanımı, sert çizgiler ve kaba fırça darbeleri bulunmaktadır (Ayaydın, 2016:130-131).

Sanatçılar çalışmalarını sürdürebilmek için çeşitli yerlerde atölyeler açmışlardır. Açılan bu atölyeler yalnızca resim yapmak için değil grup üyelerinin birlikte zaman geçirip ve yaptıkları resimler üzerine eleştiri ve tartışmalar yaptıkları bir mekân haline gelmiştir. Özellikle Kirchner'in Dresden'de ki atölyesi sanatçıların biraraya geldikleri önemli bir yer olmuştur. Çevrelerindeki baskılardan kaçıp atölyelerde resim yapan sanatçılar burada yaptıkları çalışmalarda genellikle iç mekânlarda bulunan figürler ve şehir manzaraları gibi resimler yapmışlardır (Erden, 2016:144).

Yaptıkları resimlerde kaba formlar ve sert çizgiler kullanan ressamlar 1913 yılına kadar açtıkları birçok grup sergiyle Alman Dışavurumunun en önemli temsilcileri olmuşlardır. Yazdıkları manifestolarıyla ortaya çıkan bu grup Munch ve Van Gogh'un yaptıkları çalışmalardan etkilenerek çeşitli renkleri bir araya getirip sert fırça vuruşlarıyla eserlerini oluşturmuşlardır. Kabile sanatından da etkilenen bu grup Afrika heykellerine benzer çalışmaları da bulunmaktadır (Antmen, 2013:37).

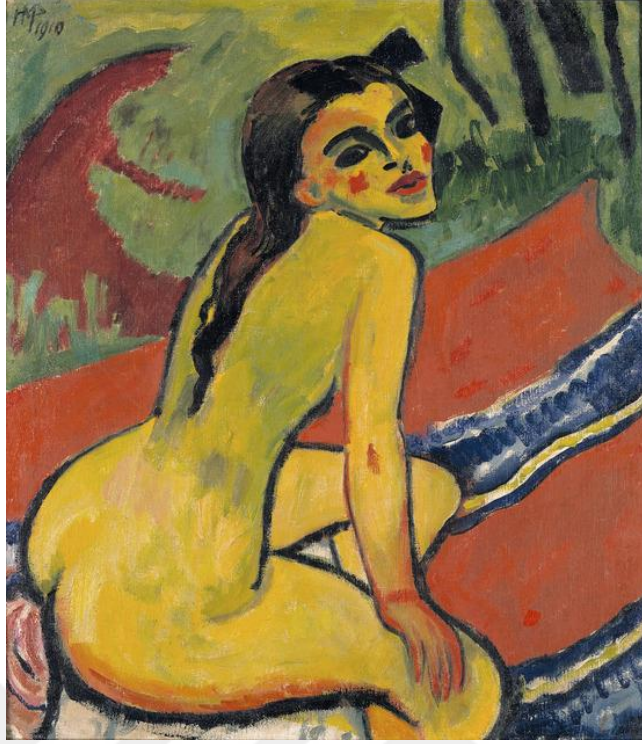
Die Brücke grubu üyeleri kendilerini fark ettirmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Dresden kentinde bir fabrikada sergi açarak tüm dikkatleri üstlerine çekmeyi başarmışlardır. Tahta yüzey ve tuval üzerine resim yapan sanatçılar, geleneksel resimlere karşı olup, geçmişle ilişki kurmaya karşı duran sanatçılar kamp alanına benzer mekânlar, dans eden figürler ve sirk temasını ele alan resimlerle özgür düşüncelerini çizimleriyle ifade etmişlerdir (Karyağdı, 2016:35).

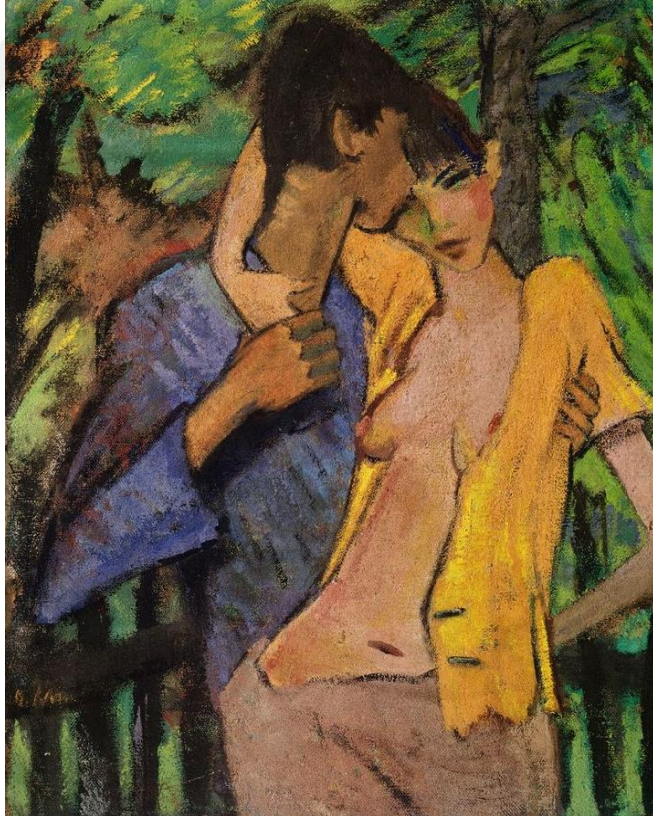
Görsel 32. Ernst Ludwig Kirchner, Die Brücke Ressamları, 1926, 168x126 cm, Wallraf-Richartz-Museum, Köln.

Sanatçıların resimlerinde işledikleri konuları genel olarak sokaktaki insanlar, tabiat, gündelik hayatta yaşanan durumlar ve atölyeleri olmaktadır. Doğada veya sokakta çizdikleri çıplak figürler ve nesnelere karamsarlık hissi yükleyen sanatçılar bu resimlerle sıkıntılarla karşılaşan insanlar ve mücadeleleri ifade edilmektedir. Sirk ve eğlence alanlarında yapılan ise duyguların abartılı bir şekilde canlı ve yoğun renkler kullanılarak coşkulu bir şekilde aktarılması olmuştur (Akkuş, 2011:17).

İlerlemeye duyduğumuz inançla, yeni yaratılara, yeni izleyicilere ve gençliğe çağrıda bulunuyoruz. Biz, bugünün gençliği olarak, geleceği sırtlamak, eskinin kurumsallaşmış düzenine karşı kendi yaşamımızın, kendi eylemlerimizin özgürlüğünü yaratmak istiyoruz. Kendini kısıtlamadan, doğrudan ve tüm içtenliğiyle yaratmaya soyunan herkesi bizden sayıyoruz (Antmen, 2013:40).

Görsel 33. Max Pechstein, Oturan Kız, Yağlıboya, 1910, 80x70 cm, Moritzburg.

Görsel 34. Otto Müeller, Sevgililer, Tempera, 1919, 80x70 cm, Museum der Bildenden Künste, Leipzig, Germany.

Yaptıkları resimlerle dikkat çeken sanatçıların çalışmalarında perspektif tekniğinin kullanılmadığı mekân çizimleri, biçimleri değiştirilmiş figürlerle, sadeleştirilmeye çalışılan nesne çizimleriyle birlikte resimlerinde kaba fırça darbelerinin yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Kullandıkları canlı renklerle ön plana çıkan sanatçılar kendilerini ifade ederken biraz abartıya kaçmışlardır (Taşkesen, 2018:10).

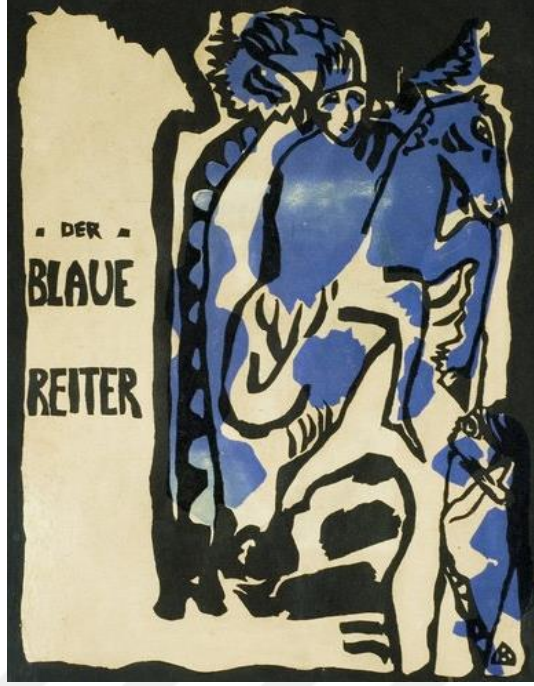
Yaklaşık 70 sanatçının bulunduğu bu grupta sanatçılar çalışmalarını çeşitlendirip çoğalttıktan sonra kendilerini geliştirip yeni bir yol çizmeye başlamışlardır, birçok sanatçının çalışmak için Dresden'den ayrılıp farklı şehirlere gitmesiyle birlikte grup 1913'te dağılmıştır. Grubun dağılmasıyla birlikte sanatçılar bağımsız çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu grubun dağılmasıyla sanat alanında yeni fikirler ve topluluklar da oluşmaya başlamıştır.

2.2.2. Der Blaue Reiter (Mavi Süvari) Topluluğu

1909 yılında Alexeivon Javlensky, Wassily Kandinsky, Alexander Kanoldt, Gabriele Münter ve Adolf Erbslöh tarafından kurulan Münih Yeni Sanatçılar Derneği çevrelerindeki genç sanatçıları bir araya toplamıştır. Tüm sanat çevreleri tarafından tanınmak istenen bu sanatçılar çeşitli yerlerde sergiler açmışlardır. Topluluğun 1910 yılında açtıkları bir sergiye Georges Rouault, Georges Braque, Andre Derain, Pablo Picasso ve Kees Van Dongen Maurice De Vlaminck gibi sanatçılar eserleriyle katılmışlardır. Bu sergide biraraya gelen sanatçılar resimler hakkında tartışmalarda bulunarak yeni fikirler üretmeye başlamışlardır. Aralarında fikir ayrılıkları oluşan sanatçıların kurduğu dernek 1911 yılında dağılmaya başlamıştır. Bu dernekten ayrılan August Macke, Franz Marc ve Wassily Kandinsky Münih'te yeni bir sanat hareketi olan "Der Blaue Reiter" topluluğunu kurmuştur (Taşkesen, 2018:13).

Alman dilindeki karşılığı Der Blaue Reiter olan grup 1911'den ikinci dünya savaşına kadar olan süreçte çalışmalar yapan topluluğun adıdır (Barnard, 2010:105-106).

İsmi grupdaki sanatçıların atlara karşı olan ilgisinden ve dingin bir renk olan mavi rengini sevmesinden alan topluluk gruplarının adıyla yayınladıkları yıllıkla, sanat çevresi tarafından tanınır hale gelmişlerdir (Ayaydın, 2016:136).

Görsel 35. Wassily Kandinsky, Almanak Kapağı, 1911, 28x22 cm, Kâğıt Üzerine Suluboya ve Hint Mürekkebi, Städtische Galerie im Lenbachhaus Münih.

Ekspresyonist anlayışla çalışmalar yapan grup sanatçıları empresyonizme ve natüralizme karşı bir tavır almışlardır. Yaptıkları çalışmaların sanat alanında yeni bir dönemin başlangıcının işareti olduğunu ifade eden grup üyeleri tüm sanatçıların ve toplumların yaptıkları çalışmalardan etkileneceklerini ifade etmişlerdir. Resimlerinde deforme edilmiş figür ve nesnelerin yer almadığı, canlı renklerin kullanıldığı soyut çalışmalar görülmektedir (Karyağdı, 2016:55-56).

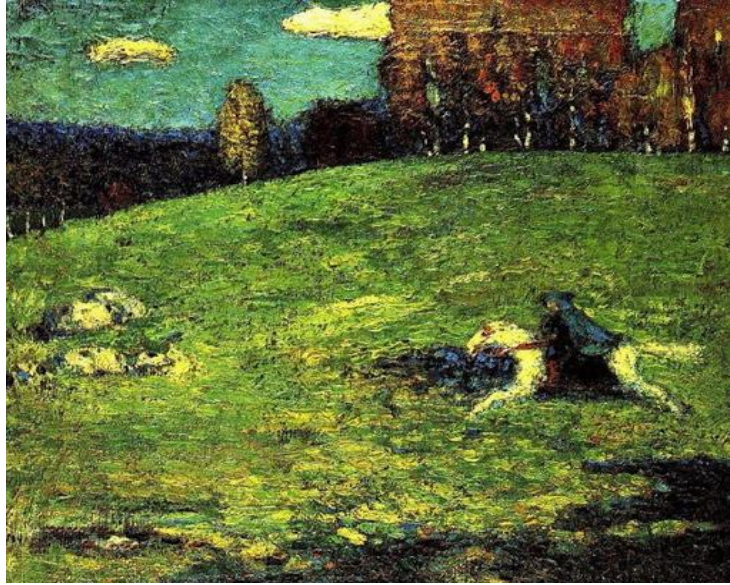
Gruptaki sanatçılar çevrelerindeki olaylara karşı olan pozitif yaklaşımlarıyla ve figür kullanımını azalttıkları resimleriyle soyut dışavurumcu çalışmalar ortaya çıkarmışlardır. Bu topluluğun kurucusu olan Wassily Kandinsky müziğin, resim üzerindeki olumlu etkilerinin olduğunu ifade ederek soyut dışavurumcu çalışmalar yapmaya başlamıştır. Grubun diğer bir üyesi olan Franz Marc ise hayvanların çevrelerinde olan insanlardan daha hassas olduğunu düşünerek hayvanlar ve farklı bir güce sahip olduğunu düşündüğü için tabiat resimleri yapmıştır (Antmen, 2013:38).

Bu topluluğa adını veren at figürü ve ruhani bir etkisi olan mavi renginin yoğun olarak kullanıldığı çalışmalara verilebilecek en güzel örneklerden biri Franz Marc'ın Mavi Atlar Kulesi resmidir.

Görsele 36. Franz Marc, Mavi Atlar Kulesi, 1913, 200x130 cm, Yağlıboya, National Gallery, Berlin.

Özellikle Kandinsky, bilinçaltında hissettiklerinden ve yaşadıklarından etkilenecek resimler yapmıştır. Çizgi renk gibi unsurları birbirinden ayrı tutan sanatçının resimlerinde adeta bir müzik gibi çeşitli tonlar bulunmaktadır (Akman, 2001:60).

Görsele 37. Wassily Kandinsky, Mavi Süvari, 1903, 52x54 cm, Yağlıboya, Die Privatsammlung, Zürich.

Der Blaue Reiter topluluğundaki sanatçılar, 1912'den 1914 senesine kadar birçok Avrupa şehrinde çeşitli sergiler açmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu dönemde birçok topluluk ve dernek kapatılmıştır. Sergiler ve çeşitli sanat aktivitelerinin de durdurulduğu bu dönemde Der Blaue Reiter de 27 Mayıs 1913 tarihinde dağıldığını tüm sanat çevresine ilan etmiştir (Karyağdı, 2016:58).

III. BÖLÜM

3. EKSPRESYONİST SANATÇILAR ve ESERLERİ

3.1. Ekspresyonizm Sanat Akımının Önemli Temsilcileri ve Eserleri

Ekspresyonizm sanat akımında birçok sanatçı yaptığı resimlerle tarihe adını yazdırmıştır. Bu dönemi, yaptıkları resimlerle en iyi temsil eden sanatçılar; Ernst Ludwig Kirchner, Wassily Kandinsky, Franz Marc, Emil Nolde ve Edvard Munch'tır.

3.1.1. Ernst Ludwig Kirchner

Kirchner, 1880 yılında Aschaffenburg'ta dünyaya gelmiştir. Dresden kentinde mimarlık alanında eğitim gören sanatçı öğrencilik yıllarında Münih'te resim alanında eğitimler almıştır. Sanat alanında öğrendiği yeni bilgiler ve resme olan merakıyla birlikte mimarlıktan uzaklaşıp resim çalışmaları yapmaya başlamıştır. Sanata olan ilgisi ve Münih'te karşılaştığı sanat çevresi ile farklı bir bakış açısına sahip olan ressam önceki dönemlerde yapılan resimlerden etkilenip kendi hisleriyle ülkesinde sanat adına yeni bir anlatım biçimi oluşturmaya çalışmıştır. Die Brücke (Köprü) topluluğunun kurucularından olan Kirchner resimlerinde genel olarak çıplak figürleri, tabiat manzaraları ve günlük hayatta karşılaşılan durumları ele alan sanatçı eserlerinde uyguladığı şiddetli renk kullanımı ve abartı çizimlerle dikkat çekmektedir. Toplumda yaşanan sıkıntıları çizdiği figürlerde karamsar bir biçimde yansıtip kentlerde kaos içerisinde yaşayan insanların hislerini ifade etmeye çalışmıştır (Karyağdı, 2016:36-37).

1913 yılında önemli çalışmalar yaptığı Die Brücke grubundan ayrıldıktan sonra tek başına çalışan sanatçı yaşadığı ruhsal bunalımlar ve zorluklarla beraber yaşadığı felç rahatsızlığıyla baş edemeyip 1938'de hayatını kaybetmiştir.

Görsel 38. Ernst Ludwig Kirchner, Otoportre, 1937, 47,5x34 cm, Tebeşir.

Görsel 39. Ernst Ludwig Kirchner, Berlin Street Scene, 1913, 121x95 cm, Yağlıboya.

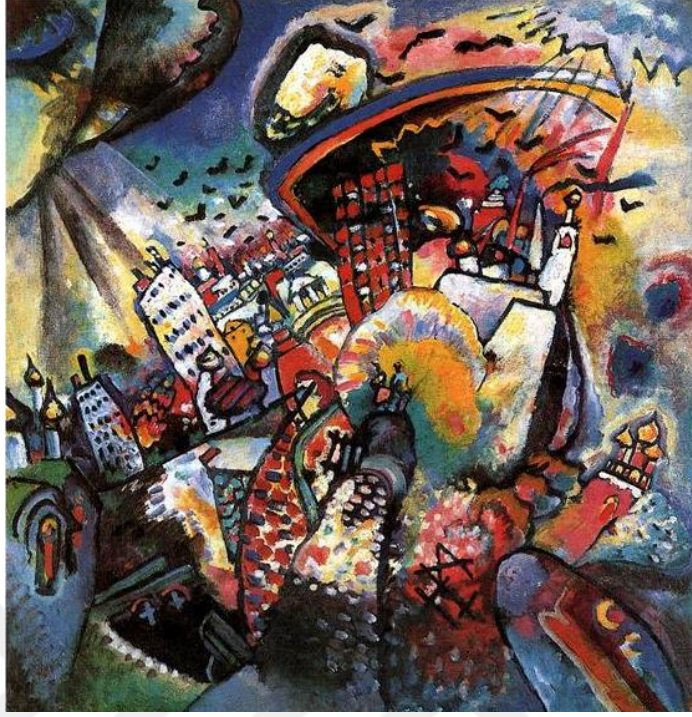
3.1.2. Wassily Kandinsky

Kandinsky, 1866 yılında Moskova kentinde dünyaya gelmiştir. Hukuk alanında eğitim alıp bir süre sonra mesleğini bırakarak resim alanında çalışmalar yapmaya başlamıştır. 20. Yüzyılda sanat alanında yaptığı çalışmalarla dikkatleri üstüne çekmiştir. Münih'e sanat eğitimi almak için giden sanatçı burada resim alanına çalışmalar yapan Der Blaue Reiter (Mavi Süvari) topluluğunun arasında yer almıştır. Die Brücke ve Fovist sanatçıların resimlerinden etkilenerek farklı soyut çalışmalar yapmıştır (Özen, 2008:25-26).

Sanatçı, içinde bulunan hisleri dışarıya aktarabilmek için çeşitli yollar arayıp doğayı, nesneleri ve figürleri kendi hayal gücünde canlandırıp soyutlayarak düşündeki hisleri eserlerine yansıtmıştır. Uzun süre Almanya'da çalışmalar yapan Kandinsky Avrupa'da yaşanan siyasal olaylardan uzaklaşıp memleketi olan Moskova'ya dönerek sanat alanında çalışmalar yapmıştır. 1922 yılında Bauhaus'da öğretmen olarak çalışıp sanatına yeni fikirler katarak kendisini burada da geliştirip çalışmalar yapmaya devam etmiştir (Richard, 1999:65).

Görsel 40. Gabriele Münter, Wassily Kandinsky'nin Portresi.

Görsel 41. Wassily Kandinsky, Moskova 1, 1916, 49,5x51,5 cm, Yağlıboya, Tretyakov Galerisi, Moskova, Rusya.

3.1.3. Franz Marc

Marc, 1880’de Münih’te dünyaya gelmiştir. Üniversitede din ve felsefe üzerine aldığı eğitimini bitirmeden 1902’ye kadar Münih Akademisi’nde sanat alanında eğitim almıştır. Sanata olan ilgisini ressam olan babasından alan Marc nesnelerin altındaki gerçeğin resimlerle ifade edilmesi gerektiğine inanmıştır. Toplumun dinden uzaklaşması durumundan rahatsız olup yeni bir dini birlik oluşturabilmek için resim yapmayı tercih etmiştir. Bu düşünceyle doğayı, hayvanları ve nesneleri inceleyerek, bunları sadeleştirip orijinal renklerini kullanarak kendi sanatını oluşturmuştur (Karyağdı, 2016:64).

Çevresinde olan durumlardan rahatsız olan Marc hislerini şu şekilde ifade etmiştir: “Hayvanların doğalarında var olan yaşam duygusu, benim içimdeki tüm iyi şeyleri ortaya çıkartırken, çevremdeki dinsiz insanlar (en çok da erkekler) benim gerçek duygularımı coşturamadılar” (Richard, 1999:80)

Der Blaue Reiter (Mavi Süvari), topluluğunda editörlük yapıp kendisini geliştiren sanatçı modern sanatta hayvan ressamı olarak ta bilinmektedir. İnsan figürleri üzerine yaptığı çalışmalara ara vererek hayvan çizimleri üzerinde

durmuştur. 1912’de yaptığı Paris gezisinde birçok sanatçıyla tanışma imkânı bulup resim alanında tartışmalar yaparak aklında yeni fikirler oluşturmıştır. Kullandığı renk çeşitliliğini arttırarak farklı soyutlamalar yaparak kendi resim üslubunu oluşturmıştır (Özen, 2008:34-35).

Görsel 42. August Macke, Franz Marc Portresi.

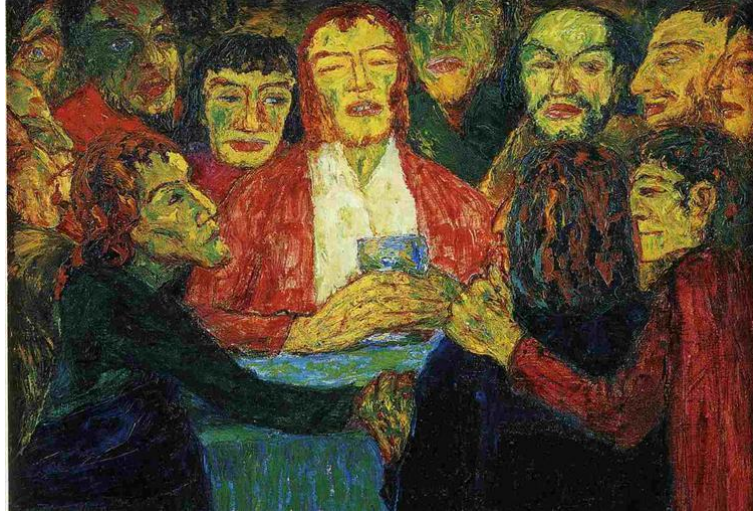
Görsel 43. Franz Marc, Hayvanların Kaderi, 1913, 196x266 cm, Yağlıboya, Kunstmuseum, Basel, İsviçre.

3.1.4. Emil Nolde

Nolde, 1867’de Kuzey Schlewswig’de doğmuştur. Gerçek adı Emil Hansen olan sanatçı soyadı olarak doğduğu yerin adı olan Nolde’yi kullanmıştır. Çiftçi bir ailenin oğlu olan Nolde kısa bir süre ailesiyle birlikte çalıştıktan sonra sanat üzerine eğitim almıştır. Berlin kentinde mobilya sektöründe tasarımlar yaptığı dönemde çevresinde bulunan müze ve galerilerdeki eserlerden esinlenerek çizimler yapmıştır. Resimlerinde genel olarak korkutucu insan çizimleri, dar ve sıkıcı alanlarla birlikte gerçeküstü unsurlar bulunmaktadır. 1906 yılında Die Brücke (Köprü) grubuna katılarak çeşitli sergilerde yer almıştır (Karyağdı, 2016:47).

Görsel 44. Emil Nolde, Otoportre, 1917, 83,5x65 cm, Yağlıboya.

Görsel 45. Emil Nolde, *The Last Supper*, 1909, 86x107 cm, Yağlıboya, National Gallery of Denmark (Statens Museum for Kunst), Kopenhag, Danimarka.

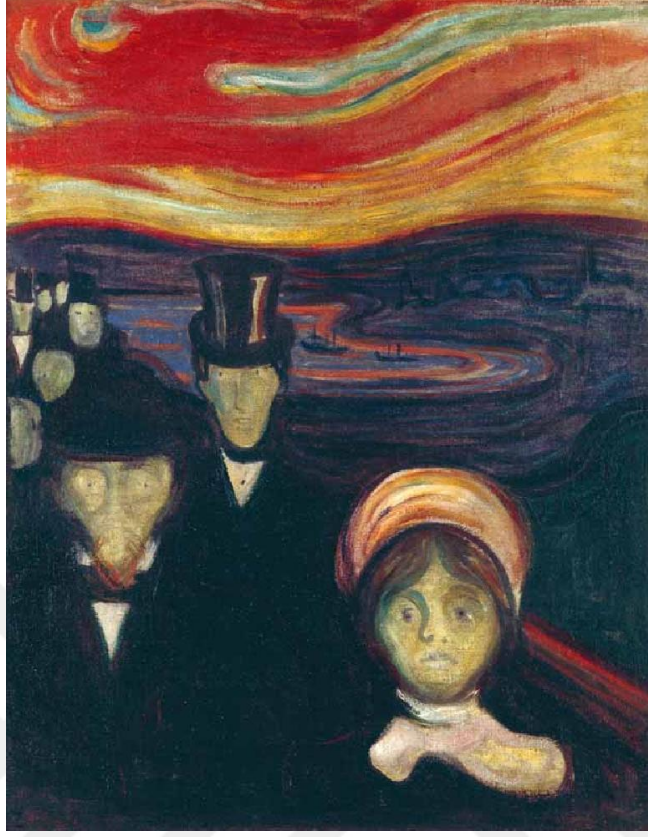
3.1.5. Edvard Munch

1863 yılında Norveç'te doğmuştur. Ruhsal rahatsızlıkları olan babasıyla yaşayan sanatçı çevresindeki birçok sanatçının yaptığı çalışmalardan etkilenerek resimlerinde ölüm, karamsarlık, hastalık gibi temalar kullanmıştır (Duranay, 2019:33).

Yaşadığı zor hayat koşulları, kayıplar ve fakirlikten uzaklaşabilmenin tek yolunun resim yapmak olduğu görüşüne sahip olan Munch yalnız kaldığı zamanlarda çeşitli eskizler imza atmıştır. Sanatçı resimlerinde duygularını kullandığı canlı renkler ve deforme edilmiş figürlerle ifade etmiştir (Lunday, 2013:172).

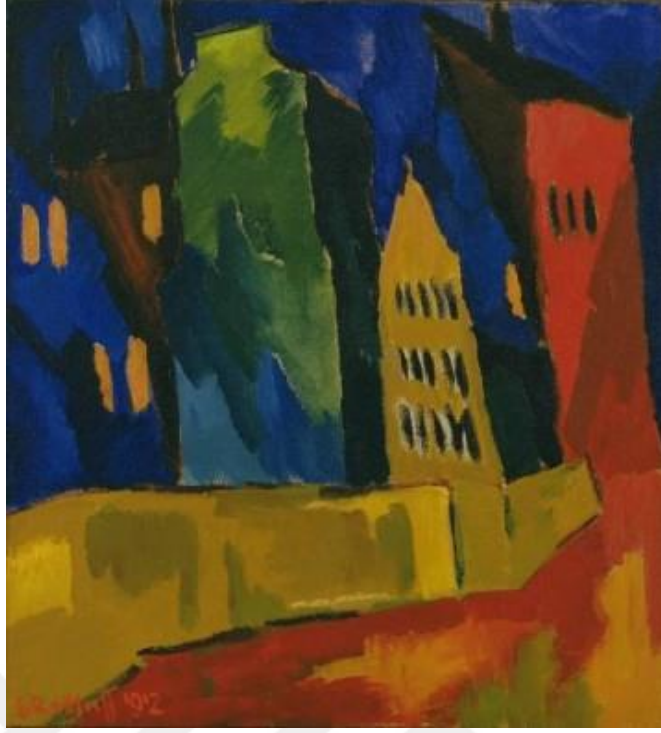
Görsel 46. Edvard Munch.

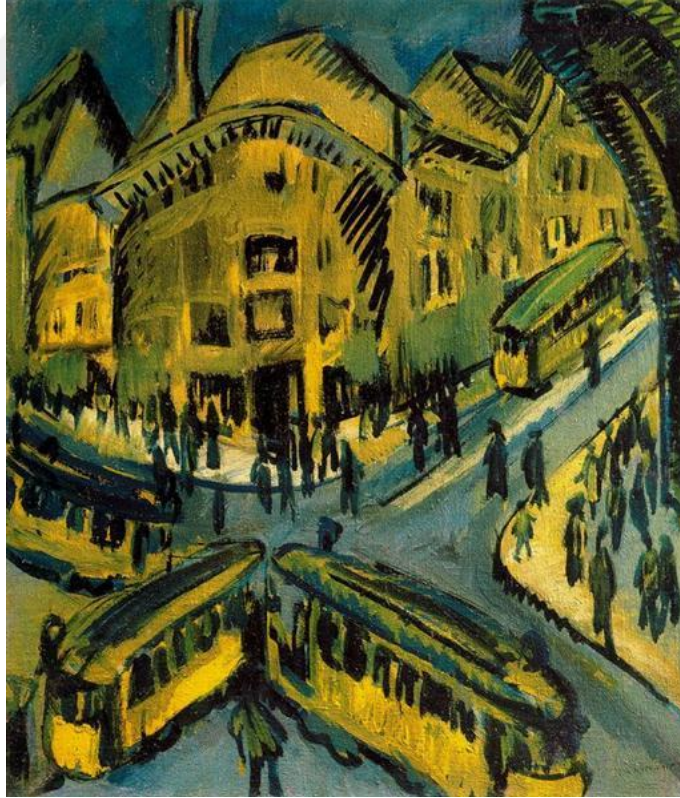
Görsel 47. Edvard Munch, Kaygı, 1894, Yağlıboya, The Munch Museum, Oslo.

3.2. Mekân Kullanılan Ekspresyonist Eserler

Ekspresyonizm sanat akımında mekân önemli bir yere sahiptir. Yapılan resimde anlatılmak istenilen duygu çeşitli nesne figür veya imgelerle temsil edilmeye çalışılmıştır. Mekân bu resimlerde anlatılan ifadelerin genellikle arkasında kalarak göz ardı edilmektedir ancak arka planda oluşturulan mekân, resimdeki temayı anlatan ifadeleri destekleyen bir unsur olup bazı resimlerde de sanatçıların sade bir mekân çiziminden de duygularını anlamak mümkün olabilmektedir. Eserlerinde mekân kavramını kullanan dışavurumcu sanatçıların bazı eserleri şunlardır:

Görsel 48. Karl Schmidt-Rottluff, Gece Vakti Evler, 1912, 95x87 cm, Yağlıboya, MoMA Gallery, ABD.

Görsel 49. Ernst Ludwig Kirchner, Nollendorfplatz, 1912, 69x60 cm, Yağlıboya, Stiftung Stadtmuseum Berlin.

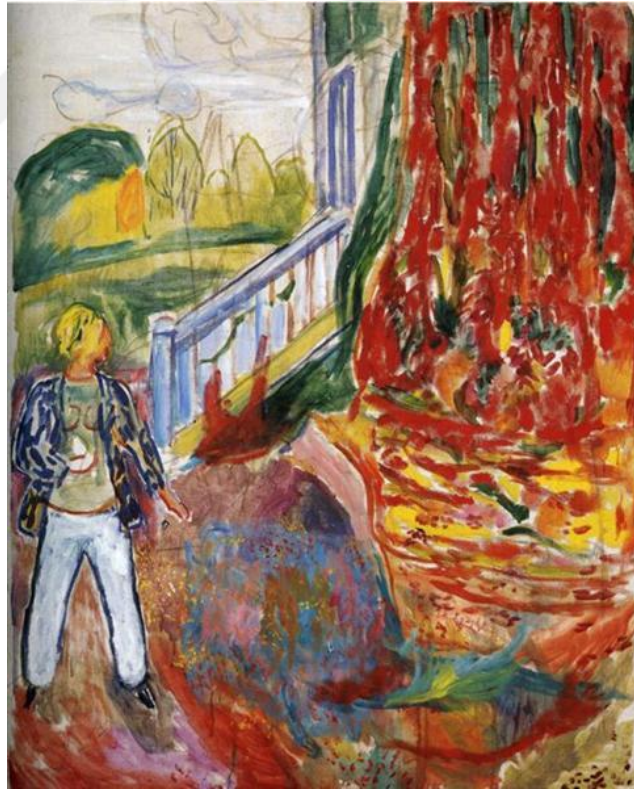
Görsel 50. Wassily Kandinsky, Murnau, Landschaft Mit Grünem Haus, 1909.

Görsel 51. James Ensor, Korkunç Yemek, 1896, 76x93 cm, Karışık Teknik, MoMA Gallery ABD.

Görsel 52. Paul Klee, Tapınak Bahçeleri, 1920, 23,8x30,2 cm, Guaj Boya- Mürekkep, The Met Museum.

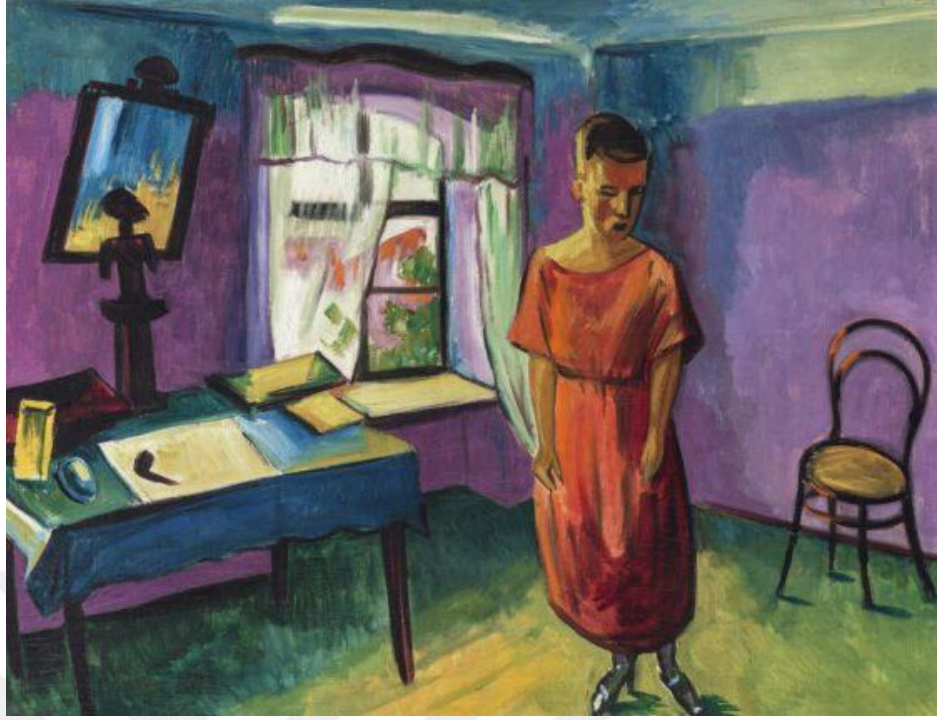
Görsel 53. Edvard Munch, Veranda Önündeki Model, 1942, 117x95,5 cm, Yağlıboya, Munch Müzesi Oslo.

Görsel 54. August Macke, St. Germain'de Kır Evi Terası, 1914, 28x22 cm, Suluboya.

Görsel 55. Otto Mueller, Moritzburg Gölü Kıyısında Oturanlar, 110x89,5 cm, 1912, Lehmbruck Müzesi Almanya.

Görsel 56. Max Pechstein, Interieur, 1922, 91x119 cm, Yağlıboya.

Görsel 57. Erich Heckel, Uzanmış Kız, 1909, 96x120 cm, Yağlıboya, Staatsgalerie Moderner Kunst Münih.

IV. BÖLÜM

4. KİŞİSEL UYGULAMALAR

Görsel 58. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 1, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.

Dış dünyadan uzaklaşarak evine kapanan insanların güne başlarken evlerde ilk gittikleri yer olan banyolardaki lavabolar bireylerin kişisel bakım ve temizliğini gerçekleştirdiği bir alandır. Her zaman gerçekleri olduğu gibi yansıtan aynaların izleyiciye verdiği mesaj ile birlikte gerçekleri ve tüketimi insanlara aktaran bir iç mekân.

Görsel 59. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 2, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.

Yapılan kapalı mekânların içlerinde birçok modern tasarım yer almaktadır. Gösterişli ve zengin yapılan bu mekânlar üzerinden birçok mesaj çıkarılabilmektedir. Bu yapıların oluşturulması için doğal alanlar yok edilmektedir ancak doğa varlığını kanıtlayabilmek için sürekli çaba harcamaktadır. Bu durum sadece doğa ile kısıtlı kalmayıp bazı insanların da varlığını kabul ettirme çabası devam etmektedir. Banyolarda bulunan tuvaletler toplumdaki herkesin aklında pis yargısı oluşturmaktadır fakat bir gün doğa ve insan kendini farklı yollardan kurtaracaktır.

Görsel 60. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 3, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.

Kentlerde artan nüfus ile birlikte birçok yapı inşa edilmekte olup doğal alanlar beton ile kaplanmaktadır. İnsanların en çok vakit geçirdiği mekânların başında olan evlerde yapılan çeşitli tasarımlar birçok durumu ifade etmekte bir araç rolü almaktadır. Banyo denince ilk akla gelen her zaman temizlik olmuştur ancak gerek su tüketimi gerekse doğa tahribatının sonuçları insanlık için ağır olacaktır. Doğa, çevresinde olan her türlü duruma karşı hala biryerlerden kendini bizlere göstermektedir.

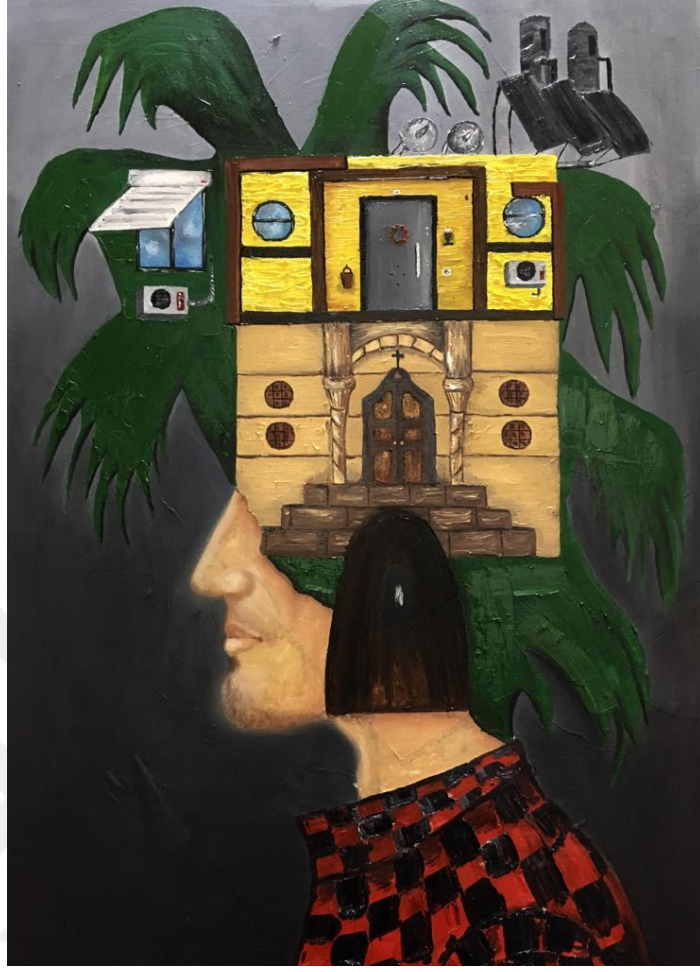
Görsel 61. Okan Gökdağ, Palmiyeler, 2019, 100x70 cm, Yağlıboya.

Bir çocuğun gözünde eğlence, huzur, sevinç gibi duyguları canlandıran palmiye ağaçlarının uzun yıllar boyunca bilinçaltına yerleşmesiyle birlikte tuval yüzeyi üzerinde resmedilerek bu hislerin canlı tutulmasının bir yansıması oluşturulmaktadır.

Görsel 62. Okan Gökdağ, Üniversite, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.

Psikolojik savaş, yalnızlık, kaygı, çaresizlik ve yeni bir başlangıç.

Görsel 63. Okan Gökdağ, Kilise Kafası, 2019, 100x70 cm, Yağlıboya.

Ne siyah ne beyaz tüm hisleri ifade eden renk olan gri.. Bu renk günümüz şartlarında birçok şeyi ifade etmektedir. Dünyada çeşitli yerlerde bulunan kültürel ve tarihi yapılara verilmeyen değer ve bu yapıların var olan özelliklerinden uzaklaştırılmasıyla birlikte uzun yıllar kaderine terkedilmiş eski bir kilisenin ve çevresindeki kötü yapılaşmayla birlikte bu değerın unutulması resmedilmiştir. Birey, doğa ve tarihin iç içe olduğu bu resimde aktarılmak istenen mesaj mekânlar arasındaki ilişkiyle ifade edilmiştir.

Görsel 64. Okan Gökdağ, Kilise Kafası 2, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.

Geçmişte uzun yıllar insanların ibadet etmesi için inşa edilen bu kilise inançlı bireyler için önemi olan bir mekân olmuştur. Bulunduğu toplumdaki insanların ve görüşlerin değişmesiyle birlikte boş kalıp terk edilen bu yapı uzun bir süre hak ettiği değeri alamamıştır. Belirli bir zaman sonrasında sanatsal çalışmaların gerçekleştirilmeye başladığı bu mekân günün şartlarına ayak uydurmakta olup sanatla uğraşan insanlar için önemli bir mekân haline gelmektedir.

Görsel 65. Okan Gökdağ, Yalnız Sanat, 2019, 50x70 cm, Yağlıboya.

Yalnız yaşanan dört duvar bir alan ve bu mekânda hissedilen karamsarlık, mutsuzluk ve yalnızlık gibi duyguların temsil edildiği eski, dağınık ve kirli bir yer içerisinde, sanatla harmanlanan duyguların birarada oluşu..

Görsel 66. Okan Gökdağ, Gri Oda, 2020, 50x70 cm, Yağlıboya.

Evler, odalar ve mekânlar insanların yaşamaya mahkum olduğu bu alanlar çeşitli düzenlemelerle yaşanılır bir hale getirilmektedir. Dışarıda olan olaylardan uzaklaşmaya çalışılan gri bir oda içerisinde yaşam ve ölüm arasında olan rahatlığı temsil eden bir yatak bulunmaktadır. Bu mekânda hissedilen duygular, hayatın sorgulanması ve değerlendirilmesiyle birlikte bu karamsar alandan dışarı bakılan pencere ile hayallerin ve umudun varlığı ifade edilmektedir.

Görsel 67. Okan Gökdağ, Hasta Sanat, 2019, 100x70 cm, Yağlıboya.

Sanata yeni başlayan bir hayat ve bu süreç içerisinde aniden ortaya çıkan bir rahatsızlığın bir arada olmasıyla birlikte oluşan psikolojik ve fizyolojik durumların arasında sanat eğitimi sürmektedir. Bu zor süreçte adeta bir büst yapar gibi çeşitli düzenlemeler ve değişiklikler yapıp mevcut durumu değiştirerek var olan dış görünüş ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Vazgeçilmeyen sanat aşkıyla ise psikolojik zorlukların üstesinden gelinmesini ifade eden bu çalışma sanatsal öğelerin bir arada bulunduğu bir mekân içerisinde resmedilmiştir.

Görsel 68. Okan Gökdağ, Ölü Banyo 4, 2020, 100x50 cm, Yağlıboya.

Gün geçtikçe dünyada çeşitli binaların yapılmasıyla birlikte doğa tahrip edilmektedir. Kentlerde yol kenarlarında olan ağaçların kökleri dahi her yer beton ile kaplanmış durumdadır. Yapıların ve çevrelerinin estetik görünüm kazanması için yetkililer her bulduğu alanı çeşitli malzemelerle kaplamaktadır. Bu durumdan dolayı sıkışık sokaklarda yaşamaya çalışan ağaçlar bile kurumaya yüz tutmakta olup dünya yaşanmaz bir hale doğru gitmektedir. Bu resim doğanın bir isyanını temsil etmektedir.

Görsel 69. Okan Gökdağ, Vitrin, 2020, 100x70 cm, Yağlıboya.

Karamsar bir gece ve betonlar arasında kalan bir palmye. Gelecekçi bir düşünceyle yapılan bu resim izleyici için çok ta farklı bir anlam hissettirmemektedir, bunun nedeni günümüzde de bu biçimde örneklerin var olmaya başlaması olmaktadır. Kentlerde yol, kaldırım ve çeşitli binaların yapımlarında ortadan kaldırılan ağaçların gelecekte sadece insanlardan korunan kapalı alanlarda var olacağına yönelik bir çalışma.

Görsel 70. Okan Gökdağ, Atölye, 2020, 100x100 cm, Yağlıboya.

Uzun bir süre kabullenilmeyen ve alışılmayan bir alanda eğitim ve sanat için yapılan tüm çalışmalar ve bu süreçte geçirilen zamanda bir alanın kişiselleştirilerek sahiplenilmesiyle buranın özel bir mekân hali almasının temsili.

Görsel 71. Okan Gökdağ, Mekân, 2020, 100x100 cm, Yağlıboya.

Karanlığın içinde oluşturulmuş bir alanın özel bir mekâna dönüşümü.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Resim, geçmişten günümüze insanların yaşadıkları, duygu ve düşünceleri, hayalleri, çevrelerindeki olayları, insanları, kısaca her şeyi yapılan çizimlerle yansıtarak geleceğe aktaran önemli bir ifade aracı olmuştur.

Resim sanatının insanlar tarafından fark edilip kabullenilmesiyle birlikte ressamlar daha özgür bir düşünce yapısı içinde çevresindeki insanları, nesneleri ve doğayı daha iyi analiz etmeye başlamıştır. Yapılan analizlerle birlikte ressamların bakış açıları genişleyerek sınırı olmayan resimler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Avrupa’da atölyeler açarak çalışmalarını sürdüren ressamlar resim sanatının yayılmasına ve bu alanda eğitimlerin arttırılması adına önemli çalışmalar yapmışlardır. İlk zamanlarda yapılan resimler, ressamların çevrelerinde gelişen olayları, nesne ve figürleri aktaran önemli bir ifade yöntemi olarak kullanılsa da geçen zaman, yenilikler ve sanat adına yapılan çalışmalarla birlikte resimlerde estetik kaygısı ortadan kalkarak ifade ve duygu ön plana çıkmaya başlamıştır.

19. yüzyıl sonlarında Avrupa’da artan sanayileşme ve yaşanan savaşlar insanlar üzerinde kötü etkiler bıraktığından dolayı yaşanan zor zamanları anlatma ihtiyacı duyan ressamlar 20. yüzyılın başlarında ekspresyonizm sanat akımını ortaya çıkarmışlardır. Ekspresyonizm insanların iç dünyalarında yaşadıklarını resim yöntemiyle ifade etmeye imkân sağlamıştır. Bu dönemde ressamlar yaptıkları resimlerde kendilerini, psikolojik sıkıntıları ve yaşadıkları toplumdaki olayları karamsar renklerle eserlerinde ifade etmişlerdir. Yaşanılan bu zorlu zamanda ressamlar içlerine kapanarak hissettikleri gerçekleri dışarıdan bağımsız bir şekilde resimlerine aktarmışlardır. Bu yüzden de resimlerde yoğun ve sert renklerin yanı sıra biçimlerde de bozulmalar gerçekleşmiştir.

Tarihin her döneminde insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için barınabilecekleri mekânlara ihtiyaç duymuşlardır. Genellikle sosyal bir yapıya sahip olan insanların gereksinimleri zamanla ve yeniliklerle birlikte çeşitlenerek artış göstermiştir. Ressamlar ise oluşturulan bu alanlarda çalışmalar yapmışlardır. Açık mekânlarda resim yapan ressamlar, yaşadıkları zorluklar ve baskılar nedeniyle kapalı mekânlarda iç dünyalarına çekilerek düşlerinde gerçekleştirdikleri olayları çeşitli mekân çizimleri üzerinde tuvallerine aktarmışlardır. Ressamların düşünce ve hislerini

önemli şekilde etkileyen mekânlar ilk başlarda yapılan resimlerde arka planda kalsa da zamanla resim ve mekân kavramları birbirleriyle özdeşleşmiştir.

Bu çalışma kapsamında resim, mekân, ekspresyonizm kavramlarının ortak yönleri ve birbirleriyle olan ilişkileri incelenip yorumlanarak bu alanda ünlü ressamların yaptıkları eserler ve kişisel uygulamalar da yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Altan, İ. (2015). **Mimarlıkta Mekân Kavramı**, 1. Baskı, Ofis 2005 Yayınevi, İstanbul.
- Antmen, A. (2013). **20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar**, 5. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Ayaydın, A. (2016). **Çeşitli Yönleriyle Çağdaş Sanat Akımları**, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Barnard, M. (2010). **Sanat Tasarım ve Görsel Kültür**, Korkmaz, G. (çev.), Ütopya Yayınevi (orijinal baskı tarihi 2002), Ankara.
- Carroll, N. (2016). **Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş**, Tirkeş, G. (çev.), Ütopya Yayınevi (orijinal baskı tarihi 2012), Ankara.
- Erden, O. (2016). **Modern Sanatın Kısa Tarihi**, 1. Baskı, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Ersoy, A. (2016). **Sanat Kavramlarına Giriş**, 1. Baskı, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Farthing, S. (2014). **Sanatın Tüm Öyküsü**, Aldoğan, G. ve Çulcu, F. (çev.), Hayalperest Yayınevi (orijinal baskı tarihi 2010), İstanbul.
- Lunday, E. (2013). **Büyük Sanatçıların Gizli Hayatları**, Okyay, S. (çev.), Bkz Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 2008), İstanbul.
- Onat, E. (2013). **Mimarlığa Yolculuk**, 1. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.
- Richard, L. (1999). **Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, Madra B. Gürsoy S. ve Usmanbaş İ. (çev.), Remzi Kitabevi (orijinal baskı tarihi 1984), İstanbul.
- San, İ. (2010). **Sanat Eğitimi Kuramları**, 3. Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Schelling, F. (2017). **Sanat Felsefesi**, Arslan S. ve Ertene M. (çev.), Doğu Batı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1859), Ankara.
- Şahin, T. (2006). **Arkeoloji ve Sanat Tarihi**, 1. Baskı, Dikey Yayıncılık, Ankara.
- Turani, A. (2009). **Çağdaş Sanat Felsefesi**, 7. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.

Sözlükler

Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, (1993). “Mekân”, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Plastik Sanatlar Sözlüğü, (2013). “Mekân”, Tekhne Yayınları, İstanbul.

Sanat Sözlüğü, (2009). “Resim, Mekân, Ekspresyonizm”, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Tezler

Akkuş, Y. (2011). **Dışavurumculuk ve 1980 Sonrası Türk Resim Sanatındaki Yayılımı**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi GSE.

Akman, S. (2001). **Türk Resminde Ekspresyonizm**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE.

Alamdari, S. (2012). **Resim ve Mekân: Salvador Dali Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi FBE.

Çelik, A. (2019). **Çağdaş Türk Resminde 1980 Sonrası Mekân Sorunu**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Işık Üniversitesi SBE.

Çırak, H. (1995). **Ekspresyonizm ve Munch**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi SBE.

Duranay, S. (2019). **Ekspresyonizmde Özel İfadenin Önemi ve Desen**, Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi GSE.

Ersoy, E. (2010). **Mimarlık ve Sinema Etkileşimi Bağlamında Mekânsal İmge Kullanımıyla Durağan Mekânın Dinamik Mekâna Dönüşümü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE.

Güler, F. (2014). **Ekspresyonizmin Türk Resmine Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Işık Üniversitesi SBE.

Kaçar, T. (1997). **İç Mimari ve Resimde Mekân Kavramının İrdelenmesi ve De Stijl Grubu İçinde Etkileşimleri**, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi SBE.

Kaptan, B. (1997). **İç Mimaride Form-Mekân İlişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi SBE.

Karakaş, S. (2013). **Çağdaş Türk Sanatında Mekân Algısına Toplu Bir Bakış**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Işık Üniversitesi SBE.

Karyağdı, N. (2016). **Renklerin Duygusal Etkileri; Fovizm ve Ekspresyonizm**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Kemerburgaz Üniversitesi SBE.

- Keskinalemdar, H. (2011). **Ekspresyonizm Kavramı ve Mimarlıkta Ekspresyonizm’in Frank Gehry Bağlamında İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE.
- Özen, U. (2008). **Modern Sanatta Ekspresif Yüzey Hareketleri ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi SBE.
- Yalım, S. (1998). **İç Mekânda Ayrıntılar Üzerine Plastik Çözümlemeler**, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi SBE.

Makaleler

- Aytuğ, A. ve İnceoğlu, M. (2009). “Kentsel Mekânda Kalite Kavramı”, **Megaron Journal**,4.3,133-134,
https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON_4_3_131_146.pdf
(26 Aralık 2020).
- Akyürek, M. ve Beyoğlu, A. (2017). “Resim Anasanat Atölye Dersi Öğrencilerinin Resimde Mekân Konusuna İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, **Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 6. 1, 142-143,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefad/issue/24999/269454> (23 Aralık 2020).
- Aytaç, Ö. (2017). “Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları”, **Mukaddime Dergisi**,8.1,4-10,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/30410/325935> (16Aralık 2020).
- Baltacı, F. ve Keskin, S. (2018). “Modern Kentlinin Kentsel Mekân Düşlemleri: Elâzığ Kent Meydanı Önerileri”, **Uluslararası Bilimler Araştırma Dergisi**, 347, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ibadjournal/issue/36439/421096> (23 Aralık 2020).
- Çağlayan, E. (2018). “Temel Sanat Eğitiminde Renk Olgusu”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 7. 1, 23,
<http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/438783> (07 Aralık 2020).
- Doğan, R. (2016). “Resim ve Mekân Arasındaki İlişki: İlham Veren Projeler”, **Online Journal of Art and Design**, 4. 2, 52-55,
<http://www.adjournal.net/articles/42/424.pdf> (18 Aralık 2020).
- Ertemli, M. (2018). “Mekân Tasarımında Sınır Öğelerinin Görselliğe Katkısı: Düşey Yüzeylerin Estetiği”, **Modular Journal İstanbul Gedik Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 1.1, 50,
<http://modular.gedik.edu.tr/tr/> (26 Aralık 2020).
- Ertuş, A. (2014). “Ayla Kutlu’nun Öykülerinde Mekân”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 9. 3,

708,

https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=17432 (23 Aralık 2020).

Manav, B. (2015). “Renk-Anlam-Mekân İlişkisi”, **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication**, 5. 3, 23, http://www.tojdac.org/tojdac/VOLUME5-ISSUE3_files/tojdac_v05i303.pdf (08 Aralık 2020).

Konak, R. (2014). “Minyatür Sanatında Boşluk ve Mekân Anlayışı”, **Akdeniz Sanat Dergisi**, 7.14,44, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/275495> (06 Aralık 2020).

Mant, S. (2014). “Resim Sanatında Nesne”, **Akdeniz Sanat Dergisi**, 7.13, 114, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27660/291594> (08 Aralık 2020).

Özdemir, N. (1999). “Perspektif ve Derinlik”, **Sanat Dergisi**, 69-70, <http://aves.akdeniz.edu.tr/nafiahanyaloglu/yayinlar> (09 Aralık 2020).

Seçmen, E. A. (2020). “Sinematografik Çerçevelemede Simetri Ve Perspektif: Wes Anderson Filmleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, **İNİF E- Dergi**, 5(1), 39-54, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1159147> (09 Aralık 2020).

Taşkesen, S. (2018). “Ekspresyonizm Akımının Köprü ve Mavi Atlı Gruplarına Yansımalarının Beden Olgusu Üzerinden Sorgulanması”, **Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi**, 31. 10, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/40055/458133> (02 Ocak 2021).

Tellan, D. (2016). “Mekân, Eğlence ve Popüler Kültür İlişisini Değerlendirmek”, **TRT Akademi**, 1, 1, 142-143, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta/issue/22014/236119> (15 Aralık 2020).

İnternet Kaynakları

<https://www.resimciabi.com/ekspresyonizm-anlatimcilik-disavurumculuk/>, 27.12.2020

<https://sozluk.gov.tr/resim>, 05.12.2020

<https://sozluk.gov.tr/mekân>, 14.12.2020

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. <https://arkeofili.com/tarih-oncesi-donemden-11-magara-sanati/> (05.12.2020)
- Görsel 2. Altamira Mağara Resmi (M.Ö. 15.000), Cantabria, İspanya, Sanatın Tüm Öyküsü, 16 (05.12.2020)
- Görsel 3. <https://arkeofili.com/> (06.12.2020).
- Görsel 4. <https://venturenorth.com.au/northern-territory-tourism-blog/information-about-ubirr-in-kakadu/> (06.12.2020).
- Görsel 5. <https://www.egitimpedia.com/unlu-tablolarda-yer-alan-ve-ziyaret-edebileceginiz-8-gercek-yer/> (08.12.2020)
- Görsel 6. <https://www.pivada.com/paul-cezanne-sainte-victoire-dagi-1902-1904> (08.12.2020)
- Görsel 7. <https://mathworld.wolfram.com/Perspective.html> (09.12.2020)
- Görsel 8. <http://perspectiveviews.com/> (09.12.2020)
- Görsel 9. <http://expositions.bnf.fr/bosse/grand/246.html> (16.12.2020)
- Görsel 10. <https://www.outdoorzamani.com/barinak/> (14.12.2020)
- Görsel 11. <https://www.moma.org/collection/works/79879> (18.12.2020)
- Görsel 12. <https://tr.pinterest.com/pin/341640321717557701/> (18.12.2020)
- Görsel 13. <https://www.wassilykandinsky.net/work-256.php> (23.12.2020)
- Görsel 14. <https://www.jerde.com/places/detail/kuntsevo-plaza> (23.12.2020)
- Görsel 15. <https://ispartamhaber.com/haber/4931860/kaymakkapi-meydani-duzenlemesi> (23.12.2020)
- Görsel 16. <https://artsandculture.google.com/entity/jean-fran%C3%A7ois-millet/m0452w?hl=tr> (23.12.2020)
- Görsel 17. <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0047V1962> (12.12.2020)
- Görsel 18. <http://www.yazilikanyon.com/tr/m/medya/foto-galeri.html> (26.12.2020)
- Görsel 19. <https://www.marmottan.fr/notice/4014/> (26.12.2020)
- Görsel 20. <https://www.sinpas.com.tr/> (26.12.2020)

- Görsel 21. <https://www.metalocus.es/en/news/spiral-jetty-named-official-state-work-art-utah-state> (26.12.2020)
- Görsel 22. <https://www.wassilykandinsky.net/work-38.php> (26.12.2020)
- Görsel 23. <https://www.edvardmunch.org/the-scream.jsp> (27.12.2020)
- Görsel 24. <https://www.kmska.be/en/collection/artworks/the-intrigue> (02.01.2021)
- Görsel 25. <https://www.moma.org/collection/works/79354> (02.01.2021)
- Görsel 26. <https://www.wikiart.org/en/emil-nolde/excited-people> (02.01.2021)
- Görsel 27. <https://www.thecollector.com/expressionism-art/> (02.01.2021)
- Görsel 28. <https://manhattanarts.com/wassily-kandinsky/> (02.01.2021)
- Görsel 29. <https://www.deviantart.com/markborghifa/art/Two-Men-at-a-Table-1912-Erich-Heckel-728324623> (02.01.2021)
- Görsel 30. <https://www.pinterest.es/pin/4362930868689226/> (02.01.2021)
- Görsel 31. https://historiesdrawingsprints.com/courses/art-since-1900/germanexpressionism/61_artstor_103_41822001531654/ (03.01.2021)
- Görsel 32. <http://www.ipernity.com/doc/1654608/41386694> (02.01.2021)
- Görsel 33. <https://www.artsy.net/artwork/max-pechstein-seated-girl-moritzburg> (03.01.2021)
- Görsel 34. <https://www.wikiart.org/en/otto-mueller/liebespaar-1925> (03.01.2021)
- Görsel 35. <https://www.wassilykandinsky.net/work-18.php> (03.01.2021)
- Görsel 36. <http://www.franzmarc.com/blue-horse/> (03.01.2021)
- Görsel 37. <http://www.kandinskywassily.de/werk-81.php> (03.01.2021)
- Görsel 38. <https://www.wikiart.org/en/ernst-ludwig-kirchner/self-portrait-1938> (16.01.2021)
- Görsel 39. <http://www.ernstludwigkirchner.org/berlin-street-scene/> (16.01.2021)
- Görsel 40. <https://www.wikiart.org/en/wassily-kandinsky> (16.01.2021)
- Görsel 41. <https://www.wikiart.org/en/wassily-kandinsky/moscow-i-1916> (16.01.2021)
- Görsel 42. <https://www.wikiart.org/en/franz-marc> (16.01.2021)

- Görsel 43. <https://www.sanatabasla.com/2017/09/hayvanlarin-kaderi-fate-of-the-animals-marc/> (16.01.2021)
- Görsel 44. <https://www.artsy.net/artwork/emil-nolde-selbstbild> (16.01.2021)
- Görsel 45. <https://www.wikiart.org/en/emil-nolde/the-last-supper-1909> (16.01.2021)
- Görsel 46. <https://www.edvardmunch.org/> (16.01.2021)
- Görsel 47. <https://www.arthipo.com/tr-tr/edvard-munch-kaygi.html> (16.01.2021)
- Görsel 48. <https://www.wikiart.org/en/karl-schmidt-rottluff/houses-at-night-1912> (06.02.2021)
- Görsel 49. <https://www.wikiart.org/en/ernst-ludwig-kirchner/nollendorfplatz> (06.02.2021)
- Görsel 50. <http://www.kandinskywasily.de/werk-729.php> (06.02.2021)
- Görsel 51. <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-e/ensor-james/james-ensor-korkunc-yemek-tablosu/> (06.02.2021)
- Görsel 52. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/484870> (06.02.2021)
- Görsel 53. <https://www.wikiart.org/en/edvard-munch/model-in-front-of-the-verandah-1942> (06.02.2021)
- Görsel 54. <https://www.wikiart.org/en/august-macke/terrace-of-the-country-house-in-st-germain> (06.02.2021)
- Görsel 55. <https://www.wikiart.org/en/otto-mueller/sitting-and-kneeling-figures-on-the-bank-of-the-moritzburg-lakes-1912> (06.02.2021)
- Görsel 56. <https://www.galerie-thomas.de/en/works/max-pechstein-interieur> (06.02.2021)
- Görsel 57. https://www.vontobel-art.com/en/Heckel_Erich/Reclining_Girl-aid54924 (06.02.2021)
- Görsel 58. Okan Gökdal Arşivi
- Görsel 59. Okan Gökdal Arşivi
- Görsel 60. Okan Gökdal Arşivi
- Görsel 61. Okan Gökdal Arşivi
- Görsel 62. Okan Gökdal Arşivi
- Görsel 63. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 64. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 65. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 66. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 67. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 68. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 69. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 70. Okan Gökdal Arşivi

Görsel 71. Okan Gökdal Arşivi

